Trälar. Några berättelser från en herregård

Bokutgåva

Förlagsaktiebolaget Fram, Malmö 1907.

INNEHÅLL:

——

* * *

LAGERKULLA

——

TILL smedjan hörde en materialbod, som var belägen mitt i den långa, lågsluttande backen bakom kolmagasinet, där också smeden hade sitt tillhåll, när han tjärmålade gårdens nya eller nyreparerade kördon. När vädret var vackert, brukade dagsvärksfolket vila middag här på sluttningen, och rägnade det, kröp man in under materialbodens syllar, som stodo på höga trästolpar, så att får och svin kunde spatsera in där inunder och göra vad som hälst. Det var därför inte alla dagar så särdeles trevligt att söka skydd här under bottnen; men då dagsvärkarestugan på långt när inte räckte till, hälst när extrahjälp vid ängsbärgningen vart framkallad, var man glad åt att få använda detta tak, som låg närmast och lättast var tillgängligt.

Straxintill materialboden –vid dess norra gavel – växte på somrarna en väldig nässelparre, i vilken då för tiden stod en gammal halvförmultnad brädbotten, inte olik planöverdraget till en lastvagn. Det var emellertid ingen hemlighet, vartill denna brädbotten använts, ty Smed-Olle hade reda på och berättade för vem, som ville höra, att gamlagreven på detta åbäke forslats till kyrkbacken. Den dag, när detta skedde, mindes alla de gamla dagsvärkarna, ty just då hade torpare, daglönare, statare och drängar sprungit som halvgalna i skogsbackarna bredvid vägen och skjutit skott på skott av glädje över husbondens frånfälle.

Efter gamla-grevens avträde från livsarenan, som skedde sent omsider, hade en hårdbarkad styresman fått väldet över Lagerkulla, en förvaltare, vars strävan ständigt stod till att bortplåna varje spår från gamla-grevens tid, ty honom hatade han, Gud vet vad för ... men planbottnen glömdes ... Det berättades ibland av elaka tungor, att förvaltaren en gång sagt, att bottnen finge kvarstå, tills grevinnan skulle samma vägen vandra ... Men ryktet berättar oftast vida mera, än sanningen fastslår.

Det var ett ständigt, ett oavbrutet ivrande att igensopa och överskyla efter greve-regimens tid, och inom kort var därför ganska svårt, att i Lagerkulla finna forna dagars stolta herreborg, så berömd och erkänd, för att konungafränden och bondepinaren Johan Casimir en gång haft den i handom.

Kring mangårdsbyggnaden uppfördes väldiga gråstensterrasser, vilka på avstånd togo sig ut som fästningsmurar, och i parken, som ursprungligen danats av naturen, planterades söderns ömtåligaste trädarter. De gamla jättarna borthöggos – de inbringade litet pängar i taskan, ty pängar hade det, under förvaltarestyret, blivit ont efter vid Lagerkulla.

Herregården hade varit, på sin tid, en av de största och förnämligaste i hela landet. Själva mangårdsbyggnaden, som kallades för slott, var ståtligare och större, än något annat herregårdskomplex i orterna, och var gömd under täta, susande lövvalv. Klippgrunden under byggnaden var ursprängd till källarrum, om vilka dagsvärkarne visste historier, som kommo medeltidens sägner om fängelsehålor och blykamrar att förblekna.

Som herresäte var sålunda Lagerkulla ett av de äldsta, man kan tänka sig, och flera ätter hade, tid efter annan, haft styret i handom. Men ingen ätt hade vidrigare rykte, än den sista, ingen som denna var så utmärkt genom hård styrelse och dryga pålagor.

Nu var dock, sedan långt tillbaka, gamla-greven ur vägen, och allting särdeles noggrant utplånat efter honom, endast likvagnsplanen bakom materialboden fanns kvar, ofta utsatt för dagsvärkarnas saftiga sarkasmer. Men ibland, när sinnet rann på och det stack till i eländet, kunde hända, att de argsint yttrade, under det händerna omedvetet knötos:

– Sicken en ... han fick lov att ha ... när han skulle fara till kyrkbacken ... den jäven ...

*

En sommarmorgon många, många år efter grevens bortgång, kom grevinnan av en tillfällighet, att utsträcka sin förmiddagspromenad litet längre än vanligt, så att hon nådde fram till smedjan och varsnade brädplanen, som stack fram ur nässelhögen.

Hon vart alldeles ifrån sig vid denna upptäckt, och befallde, att planen ögonblickligen skulle bortforslas, brännas och askan nedgrävas. Hon ville aldrig mera se detta »minnesmärke» för sina ögon, ty hon påmindes om, och så förfärande tydligt, alla ohyggliga uppträden, alla orosdagar och uppslitande trätor, hon haft med maken, och så om den hemska begravningen, när dagsvärkskarlar och hjälparepojkar sprungo och lossade skott i skogsbackarna ...

Smed-Olle fick nu, på förvaltarens förordnande, lägga brädbottnen på en flakvagn, fara ut på ett gärde och bränna den. Men virket var så urvattnat och förstenat av solen, att det på inga villkor ville brinna. Därför var smeden slutligen, för att bli av med skräpet, tvungen att kasta bitarna i ån, vars strömdrag de följde ut i den sanka, hart när bottenlösa dysjön, sjönko och för alltid försvunno ur tiden.

Nej, inte för alltid, ty när sjön i framtiden utgrundas, och folk går och odlar i den torrlagda jorden, kanske knotorna återigen komma i dagen. Då inträffar måhända, att odlingskarlarna stanna i arbetet, stödja sig mot verktygen och säga:

– Har har väl själva helvetet varit i tiden, ty träet är hårt som sten ...

*

Det vart ett förfärligt oväder på natten. Stormen röt och rev i träden och häckarna kring herregårdshuset,

rägnet piskade rutorna och åskan dundrade.

Som en barnsängskvinna tvann sig grevinnan i sängen. Hon for ihop för varje blixt, likt en gummiblåsa, som tömts, och det sjöd och jäste i hennes kropp. Hon trodde sig märka miljoner små vidriga kräldjur, som kröpo utefter benpiporna, och hon frös och sammankrympte av kramp i sängen, så stolparna skälvde, och golvet knakade.

Utan återvändo passerade de hemskaste syner för hennes ögon, närgångna mörka skepnader, som förföljde henne. De kommo störtande i galopp – med den gamla brädplanen, som hon låtit bränna, slängande och släpande efter sig, och hon såg sin man, nådige greven, komma skranglande i benrangelsskepnad. Han sökte famna henne; men sammansjönk till en rasslande benhög ...

Elden väste ikring honom, köttet var avbränt från benen. Och så skulle han ständigt komma att gå ... Själva stommen skulle aldrig i evighet kunna förtäras ...

– Det är minnet, som aldrig dör, mumlade grevinnan. Det är ett ganska hett helvete, man har.

– Nu har han fått, tänkte hon vidare, nu har han fått belöning för alla statare, torpare och daglönare, han låtit skinna; nu gassar han sig i helvetet, så hans andedräkt kvider och gnisslar som vindflöjeln på tornet. Gud nåde honom, stackare!

Stackare ...!

Så hade hon då slutligen fällt ett ord av ömkan över sin man! Men vid det hon gjorde detta, trängde ett fasans hjälpskri genom salarna ... Grevinnan, hon, som hitintills uppburit ättens anor, sammandrogs av krampen till ett tomt, skrabbande skinn; och på morgonen, när kammarjungfrun kom in, fann hon matmodern död i sängen.

När hon jordades utvecklades sådan ståt, att sedan denna dag något liknande aldrig har blivit sett i socknen, som också genom adelsfolkets bortgång förlorade all betydelse.

Stackrarna i fattighuset fingo emellertid ett extramål på begravningsdagen, och daglönare, statare, torpare och simpelt tjänstefolk gingo i släptakt efter likvagnen och sörjde ... Gud, vad de sörjde ..! Men allt ifrån denna dag har Lagerkulla styrts av ofrälse herrekarlar, som aldrig haft någon annan trånad än att få ödsla med pängar och skog, ty med det allmännas egendom skövlar snikenhetens regemente, som om var dag vore den sista ...

VALLE

——

LAGERKULLA har vidsträckta, mer än milsvida ägor – med sjöar och skogsmarker – som rymma många fattiga småtorpares torftiga hyddor och utmärglade, stenbundna tegar i skogskanterna.

Det är så lugnt och fridfullt inne i skogen. Det förnimmes aldrig i livet ett ljud ute från stora världen; men det är knappt om brödfödan, det råder brist efter alla livets förnödenheter. Barn uppväxa i skogsdjupet såsom svampar i hagmarkerna höstetid, fostras illa och få mycket tidigt börja arbeta. Kvinnorna gå smutsiga och surögda och träta dagarna i ända. De arma kvinnorna, de begripa ingenting, åtminstone de flesta, utöver, att brödstycket är för knappt tillmätt. De svära som åkardrängar, stormtjuta och knyta nävarna i ilska, för att inte männen skaffa dem tillräcklig näring. Men när unga patronessan någon gång kommer på besök, se, då niga de så djupt och vackert och tycka, att de ha det så innerligen gott inne i skogen.

I ett av dessa torp föddes Valle en kulen och kall oktoberdag. Det hade ingen människa varit vittne till hans

entré, mera än modern, ingen hade funnits till hands, som kunde stödja henne under den svåraste kampen, ty Lars, barnfadern, var som vanligt framme vid herregården. På kvällen fann han hustrun sitta helt lugn på sängkanten, medan hon melankoliskt vyssade nykomlingen. Som vanligt mottog hon Lars ganska snävt, och hon gav honom en vass blick, när hon sade:

– Nu får du själv vara så god och se efter, om det finns något att äta, och så vill jag, att du hjälper mig fram till spiseln, så jag får värma ungen ...

Lars hade ju länge varit på det klara med, vad som var att vänta, men hade ändock aldrig kommit att reflektera över ställningen; först nu, när han stod med barnet för sina ögon, började han, innan han kom sig för med att hjälpa kvinnan upp på fötterna, att fundera på, hur han skulle bära sig åt för att kunna skaffa föda åt ännu en människa. När han satte ned hustrun på pallen bredvid spiselkransen, sade han lågt:

– Lever stackarn?

– Visst lever han!

– Det är då ett elände ...

– Det är som en sköter sig till, fräste kvinnan. Som en ställer det för sig, så får en det.

Ungen var redan från födelsen ett riktigt klent litet kräk, och då modern inte häller hade någon förmåga att låta honom dia, eftersom hon haft en släng av frossan på försommaren, var man viss om, att han inte skulle komma att leva länge.

Själva prosten hade samma tro. Han hade aldrig döpt en så usel liten barnunge förr, sade han. Den lille skulle nog snart komma att gå hem till vår herre.

Men Valle var seglivad. Han levde den ena månaden efter den andra, och i torpet blev det – för att han inte dog – ännu värre fattigt och svårt, och Lars var tvungen att inknappa på sin dagliga mjölkranson. Som ett litet rovdjur sög ungen i sig mjölkskvätten om dagarna och skrek ständigt efter mera. Fadern, som arbetade för allesamman, fick numera aldrig annat än vatten att nerskölja brödet med.

Valles far, stattorparen Lars, hade ingen förmåga att kunna tänka vidlyftigt, men fick han fäste på något, som han trodde vara sant, kunde ingen i världen taga det ifrån honom. Nu hade han länge spekulerat på, att barnskaran skulle förminskas, och han började redan tidigt tacka Gud för, att Valle skulle gå bort, såsom prosten utlovat. Dessvärre fick han vänta både länge och väl, ty pysen växte till så småningom, fast han fortfor att vara en liten stackare.

Det kan ingen tro, vad Lars var förargad på prosten, för att inte Valle dog, såsom sagt var; och då han så också en dag fick gubben på halsen, för det pojken inte skickades till skolan, var han alldeles rasande och tänkte gå och skälla en smula på gamlingen. Härav blev emellertid ingenting; i stället urskuldade han sig, så gott han kunde och förstod.

– Men nådiga prosten sa' ju, när Valle döptes, att han inte skulle bli så värst gammal, sade han. Därför tänkte jag som så, att det var bäst att vänta, för att få se, hur det skulle komma att gå med honom.

Prosten vart så förvånad vid detta ogenerade tal, att han på en lång stund var oförmögen att svara. Han visste inte, vad han skulle tro: var Lars galen, eller drev han med honom. Men slutligen begrep han, att det var enfald, och svarade:

– Du är galen, Lars ...

Om något mera vart avhandlat mellan gubbarna, vet man inte; men påföljande morgon följde Lars Valle till skolan, och vad Lars då tänkte under vägen, förstå alla fattiga. Han tänkte, att han nu inte på många år skulle få nytta det bittersta av Valle, och han kände sig bedragen: ett stilla hat till sonen började uppväxa i hans inre, för att denne var så förskräckligt seglivad. Han tyckte det vara både synd och skam, att Valle skulle få leva, när brödet var så knappt hemma i stugan.

Valle gjorde sig ingen brådska med att dö. Han trivdes i skolan och förkovrade sig i vetande. Det sades, att han besatt ett gott huvud, och att det vore skada på sådana gåvor, om han icke finge fortsätta – ett tal, som retade Lars så pass, att han icke fick ro i själen, förrän han fått patronens löfte att taga pojken med i hjälpdagsvärke till herregården. Valle var då tio år gammal.

Hur det kändes för den fysiskt undermålige Valle att uppför den branta fnörbacken bära spånen från gårdssågen, förstår nog en och var, som själv i tidiga år fått för tunga sysslor ... Reflektionsförmågan blev slappare med varje dag; men han kände, hur korgens spjälor inträngde i hans spröda kropp. Han kände redan första daen, att något brast sönder inne i bröstet, och han hörde, hur det där inne gnisslade och kved.

– Ack, far, sade han, jag blir fördärvad av detta arbetet. Korgen är för tung och gör mig stora sår på ryggen. Lilländ-sågaren klår mig, om jag inte hinner med ...

– Så-å, hånade fadern, börjas den låten allaredan! ... Pojkar böra tränas i tid, så de få lättjan ur kroppen. Det menar patron också – det är hans ord.

– Det vore mycket bättre, grät Valle, att jag finge gå i skolan och vänta med att bära sågspån, tills jag blir stor, för nu orkar jag inte.

– Hä – orkar – sa du? Jaså; men jag skall nog skaffa dig krafter, jag, om du inte tiger. En god påk hjälper ...

– Då dör jag, om jag inte får slippa, kved Valle trotsigt.

– Så dö då, det är dig inte missunnat, muttrade fadern.

Men ännu i något över tvänne år stod Valle ut med att bära sågspån. Han bar, så benen kroknade; ryggen blev kupig, och skulderbladen började skjuta ut som vingar.

En dag stupade han. Livssaften, det röda blodet, sprang fram ur näsa och mun. Men ännu dröjde det ganska länge, innan hans tillvaro var ändad. Han var ovanligt seglivad.

– Det är ofta styrt så, sade herregårdsfrun vid ett besök i torpet, att de, som blivit elända i livet äro givna de starka till prövning, så att dessa icke själva måtte avglömma, att de äro svaga människor. Och så för att de skola vara glada och tacksamma över, att de inte äro elända själva.

Valle gav akt på vart ord, hon sade, och han tyckte det var vackert sagt. Men för sig själv tänkte han likafullt, att det var galet resonerat från början till slut, ty nog hade han som andra blivit stor, om han inte behövt bära sågspån för tidigt; han förstod inte, stackaren, att blodet, han ärft av föräldrarna, var degenererat. Han hörde, att fadern sade till patronessan, att pojken nog snart skulle få sluta, och han begrep, att detta betydde, att han skulle dö snart. Valle var nästan glad åt att få gå bort från alla elaka människor.

Så en dag flydde livsgnistan från honom. Lars tog då fritt en eftermiddag, for in till staden och köpte kista och svepning. Liket fick insättas i klockstapeln tills på lördagseftermiddagen, då begravningen skulle ske.

Lars och några karlar kommo på bestämt klockslag – alla i arbetskläder. Utan ceremoni nedsänktes kistan i graven. Prosten läste efter handboken, klockaren sjöng – allan rättfärdighet var uppfylld, och mullen rasslade mot de svarta bräderna. Lars hjälpte till med fyllningsarbetet; och när allt var väl uträttat, drog han

upp en butelj ur fickan och bjöd på en sup.

– Ja, det var väl, att han fick sluta till sist, tyckte dödgrävaren och nöp en bit av vetebullen, som Lars hade med som tilltugg.

– Gu’ ske tack och lov! suckade Lars och vaggade med huvudet.

– Han var nog till en förfärlig plåga mot slutet, fortfor dödgrävaren.

– Jaja men!... Jaja men!

Uppvaktningen och Lars troppade av – det var slut på middagsrasten, och det gällde att passa på tiden.

Dödgrävaren, som var socknens karl, gick eftertänksamt fram över gravarna och pratade för sig själv. Han knöt hotfullt näven bortåt herregårdens ladugårdslänga.

– De ska Lasse ha gott av länge, mumlade han. Nog kunde han nännats ge mig en till, när det var så mycket kvar i litern ...

Vinden susade i lönn och lind över de dödas stad. En ensam trast dansade mellan grenarna. Han visslade en livlig melodi – till naturens lov. Han sjöng så glad i sin ensamhet, han visste icke av någon sorg, ty han var fri i sin värld.

SVINSJUKAN.

——

HOS Ola i Hagbytorpet var det klent och fattigt för det mesta, så det krävdes försiktighet och omtanke, om smulorna skulle räcka till; men likväl hände det inte så sällan, att till och med det nödvändigaste saknades. Hos fattigfolket är den grova brödkakan svårast att avvara; och när brödet är knappt i torpstugorna, börja husfäderna fundera på, att taga statkarlssyssla till mickelsmässan.

Ola dagsvärkade vid Lagerkulla för varje dag. Det kändes många gånger både strävsamt och tungt för honom, detta ideliga släpande bittida som sent, men det var nödvändigt, om han ville leva. Och han klagade aldrig. Han var nöjd med sin lott, och han tänkte ibland – och det var hans tröst – att det var bättre ställt för honom, än för många andra. Se, det är alltid en tröst i stor olycka, när man inte är ensam om att bära den.

Det fördes ett stillsamt och tyst liv i Hagbytorpet. Ola hade aldrig, sedan han kom dit, känt något behov efter förströelse. Ingen tidning hade han, och all litteratur, han kände, inskränkte sig till bibel och psalmbok. Om vinterkvällarna, som voro både långa och tråkiga, satt han ensam och sluten i spiselhörnet. Vad han drömde sådana dystra kvällar, vet ingen, men säkert är, att inte tankarna flögo vida i världen, ty för det mesta hade han dem fästade vid herregården, på vad patronen hade sagt, eller vad han skulle säga ... Det var en sträng husbonde, Ola hade, och någon gång hände, att han kunde vara riktigt förargad på honom.

Olas hustru var, som mannen, karg och fåordig; men hon var alltid lycklig och belåten, om dagen gick utan brödbekymmer. Ungarna höllos vid dålig rykt. Särskilt om kvällarna, när Ola satt i spiselhörnet och halvsov, fingo de alldeles sköta sig själva. Men gick det då – efter hennes måttstock – för långt någon gång, kunde hända, att hon dängde till i högen med sin köttlösa näve, och Gud nåde den, som då var i vägen ... Då brukade också Ola fatta humör, höja på huvudet och kraxa:

– Hållta er – ungrackare ..!

*

Under detta låga tak inträffade sällan något, som avvek mot det vardagliga, allting – bredvid brödbekymren – gick så jämnt och lugnt som ett väljusterat urverk. På morgonen gick Ola sin väg, och på kvällen kom han hem, alltid lika fåordig, alltid lika uttröttad och förslöad. Därför tänkte han, när käringen en vintermorgon framåt jultiden kom inrusande med sådan brådska, så han såg, att något var på färde, att det måste vara på världens sista tid. Ola hade inte stigit upp, när hustrun kom infarande, och nu blev han stel i sängen som en pinne.

Mor Ola slängde ifrån sig lyktan i ett hörn, i det hon gick fram till spiseln, där kaffet stod och puttrade, och började hetsigt slå med eldtången på bränderna. Hon hade tårar i ögonen, såg Ola, och han förstod, att det nu måste vara riktigt allvar på färde. Hon snöt sig så hårt i förklädet, att Ola hoppade alnshögt av skrämsel; men slutligen vände hon sig om och skrek till åt honom:

– Nåå, tänker han inte häva sig upp i dag nån gång? Det är ju herregårdsdags för länge sedan.

Ola teg resignerat, men steg upp och klädde sig. Han gjorde ingen fråga, det vågade han inte; men gång på gång dröjde ögonen forskande kvar vid hustrun. Först när han höll på med att spänna matsäcksväskan över axeln och skulle gå sin väg, vände han sig om och sporde skyggt:

– Säg då, vad är det, som står på?

Mor Ola gitte inte vända på sig. Men en våldsam snyftning bröt fram ur hennes bröst, när hon svarade:

– Grisen är sjuk ... Det är »svinsjukan» ...

Ola for ihop, och tårarna kommo honom i ögonen. Han kände ett hårt stygn i bröstet, och knäna ville närapå vika sig under honom. Nästan som en rusig stapplade han fram till hustrun.

– Va’ säger du ..? Har du blitt galen ... va’ ... va’ ...?

– Hör du inte, hur det är: grisen har sjuknat. Han ligger som en stock: han äter inte ... han rör sig inte ...

Ola var lamslagen. Han stod dödsstilla en lång stund, innan han kom ihåg, att det var dags för honom att gå till herregården. Och han stapplade nästan som en blind, när han gick.

Och hela dagen befann sig Ola liksom i en dvala. Han blev flera gånger av inspektoren påmind om, sådan en lat rackare han var, och han försökte rycka upp sig, tänkande, att det nog kunde hända, att grisen bleve bättre. Men snart var han åter inne i den gamla tankegången. Han kallsvettades av ångest, och det var med möda han kunde låta bli att jämra sig högt.

– Grisen är sjuk ... grisen är sjuk ..!

Han visste precis på pricken, hur det skulle gå. Han tyckte sig se, så tydligt som hälst, hur vintern skulle komma att avlöpa i Hagbytorpet. Det skulle bli tusen gånger värre för honom, än någonsin förr – ja, han mindes mycket väl ett föregående olycksår ... Å, herre Gud, det var det förskräckligaste, han kunde minnas! Käre du min skapare, varför skulle den fattige behöva genomgå slikt? Det var ingen rättvis gud, som ej aktade för rov att fråntaga fattigman enda framtidsförhoppningen.

Ola vågade inte träda in i stugan, när han om kvällen kom hem, förrän han först fått titta in genom fönstret. Hustrun satt nedböjd framför brasan med huvudet i händerna. När Ola inträdde, reste hon sig långsamt och satte fram mjölk och bröd.

– Nå-å ..?

Ola tyckte, att rösten kom som från ett gravdjup, när han framkastade frågan.

– Han ligger där ...

Hela förnatten gick Ola fram och tillbaka mellan svinstian och stugan; och det var omöjligt för honom att sova, även när det på efternatten var hustruns tur att hålla vakt. Han vred och vände sig på halmbolstret, så det knakade i lederna, och för varje gång, kvinnan kom in, sporde han efter befinnandet.

– Han ligger där ...

Och så gingo flera dagar, utan att någon förändring, vare sig till försämring eller bättring, inträffade. Men en morgon, efter ungefär en vecka, sade hustrun, när Ola stod färdig att gå till sitt sedvanliga arbete vid herregården.

– Det blir väl bäst att ta honom i kväll, fast herren må veta, att en inte får mycket av ett sjukt kräk ...

Denna dag kunde Ola på inga villkor fylla sin plats vid tröskverket, och det var därför ganska nära, att han blivit uppsagd från torpet. Han tänkte inte alls på, vad han hade för händer, och till följd härav inträffade stockning i sållvannan, så hela verket stannade. Inspektoren vart rasande och skällde Ola för latdrög och odugling. Denne teg; men stora tårar tillrade utför hans garvade kinder.

På kvällen var Ola, av alla nedbrytande tankar, så förvirrad, att han gick vilse och kom ned till sjön, där han stod en lång stund och funderade, om han skulle ta ett par steg framåt eller gå hem ... Men så mindes han käringen och ungarna, vars enda stötta han var, och då vände han utåt vägen.

Så snart Hagbytorpet var i sikte för honom, blev han varse, att det ur skorstenen uppsteg en vit, riktigt hemtrevlig rök, och en angenäm doft av nykokt kaffe stack honom i näsan. Han höll på att förargas över slikt slöseri; men så kom han ihåg, att slaktaren skulle vara där, och det måste väl ändå vara något för dennes räkning.

Men när han inträdde och såg, att hustrun och ungarna sutto ensamma vid bordet framför rykande kaffekoppar, svor han till, och det var nära, att han rusat fram och slungat hela härligheten i golvet.

– Man mår gott, medan jag är borta ... började han.

– Ja, jag tänkte, att eftersom grisen blivit bättre, skulle väl något offras, sade hustrun allvarligt. Och därför skickade jag Johan över till grannasmoran och lånade några bönor ...

Ola tog ett skutt rakt över golvet, händerna darrade av glädje och det kom glans i blicken. Han fattade hustrun om livet och snurrade runt med henne ett varv ikring stugan.

– Åja, när grisen är bättre, så ska det väl något vara ... flämtade Ola, när han stannade och hämtade andan.

»SEGERLUVAN.»

———

DET fanns på sin tid en talrik släkt vid Lagerkulla, som hade Frank till arvsnamn. Släktrötterna räckte så långt neråt, att 1500-talet kunde skönjas – fattiga människor hela långa raden, och såsom följd härav i oavlåtlig tillväxt, så släkten numera var representerad i så gott som varje torpstuga vid herregården. Samt och synnerligen var Frank-folket besjälat av djup släktkänsla och hängde samman som långhalm och ler; men så trodde sig också de flesta härstamma från en gammal östgötaryttare, som varit med Gustav Adolv nere i Tyskland. Denne ryttare, gammel-Franken, såsom han kallades, hade sett konungen död vid Lützen –

falla och släpas bort, alldeles likadant som när en menig soldat vart om livet av fiendekulor.

För släktberättelsen om gammel-Frank fanns inget stöd i några skriftliga handlingar, men i herregårdens bränneriförstuga hängde en gammal ryttarerustning, över vilken med klåparehand och i dålig 1600-tals-ortografi stod präntat: »Denna rustning bars av Frank, när han med Gustav Adolv stridde vid Lützen» – och vid Lagerkulla fanns ingen nävstor hjälparepojke, som var fåvetande om, att just denna rustning genom tiden bringat Frank-folket både lycka och förstånd. De voro också allesamman särdeles tilltagsna och manhaftiga människor, Frankarna, och det gick ett avundsjukt talesätt bland folk, att hade man bara fötts till en Frank, skulle det inte ha varit någon stor nöd med att leva. Härför – och med självtagen myndighet som påfyllnad – fingo alltid Frankarna gå främst, styra och bestämma i godsfolkets angelägenheter.

Det kom i en torpstuga en gosse till världen, som bar segerhuva – det är »segerluva» vid Lagerkulla – över huvudet vid födelsen, så det stod klart för alla, som kände till hur allt hängde ihop, att det var något bestämt i förväg med honom. I dopet fick gossen namnet Lars.

Pojken var den sistfödde i en lång kedja av syskon, vilka samtliga vid mycket tidiga år fått börja såsom hjälpdagsvärkare – och det vart nu ännu större brådska att bli utav med Lars. Han hade med visshet inte hunnit över det första tiotalet, när han med de övriga skickades till Lagerkulla. Här fick han medhåll redan från första dagen, och alls inte gammal vid gården, betroddes honom körningen av ett par gamla hästar.

Och så gingo åtskilliga år förutan större skickelser, men under tiden hade Lars blivit herregårdens styvaste hästkarl – han hade såna gåvor för körning, att det var stor fröjd att se, med vilken säkerhet han skötte tömmarna. Sexton år gammal fick han stallkarlsplats vid Lagerkulla.

Lars Frank hade medfödda anlag för djurvård. Han hade inte hunnit över beväringsåren, förrän han sades vara en särdeles vettig »kusarekarl», och det fanns i socknen ingen människa, som kunde få så jämnt hull på kreatur som han. Folk, som var avundsjukt, skällde honom för »segerluvan» – att det var detta bihang, som gav honom makten att kusa med kreatur; andra trodde, att han gått i läran på åtskilligt hos sin trollkunniga farmor. Själv sade Lars, att det var nog att vara en utav Frankarna, och på kort tid var han också en av de anseddaste bland dessa. Han skulle nu självfallet vara med på alla barndop, bröllop och begravningar när som fjärran, och numera var det ingen annan, som kunde lökbelägga laxen, när det gällde dagsvärkarnas angelägenheter. Slutligen lyckades han också fånga patronfrugans kammarjungfru till huskvinna – samtidigt med att han blev ombetrodd kusksysslan vid herregården. Längre hade aldrig någon Frank nått före honom, men all medgången väckte likväl knappast någon förvåning hos de andra – för segerluvans skull. Han var bestämd för något – ja, säkert det! – och han hölls nu för nästan värre än själva gammel- Franken, som ändå hade varit med Gustav Adolv ute vid Lützen.

Det må ingen undra på, att Lars endast med möda bar denna framgång. Visserligen försökte han spjärna emot, för att kunna skicka sig som förut mot kamraterna, men åter och åter kom det för honom, att han var något högre än de andra, och nästan omärkligt men säkert kom han efterhand bort från deras sällskap.

Frank-folket, likaväl som alla dagsvärkarna, hade alls inga misstankar mot Lars – en och var gladdes över, att en av deras egen stam gått så långt genom bestämmelse och förstånd. Det fanns ingen, som förtyckte på, att kammarpigan förgapat sig i honom, ty det var en karl att se på, patronens kusk – inte ens för någon av herrskapet hade folket sådant öga som för Lars, när ståten kom farande till kyrkan om söndagarna.

Lars brukade sällan övervara gudstjänsten. Han satt för det mesta ute i vapenhuset och berättade historier för bondsönerna och andra förnämliga sockenpojkar, som ville höra på honom – tills att kungörelserna började uppläsas. Då var det tid att gå och sätta för hästarna.

– Fader Frank, gammel-Franken, salig i åminnelse, har satt stenmuren här ikring kyrkan, brukade han säga.

Den gubben kunde mera än slåss, ska I tro, säkrast var han att kusa, förutom att han var stark som en hel karl ... han var otäckt stark ... Det fanns ingen menig hos Gustav Adolv, som var så högt hållen som gubben Frank – åja, han var ju ändå korpral, förstås. Och så skicklig var han att kusa med hästar, att hela krigsarmén var galen i honom. Särskilt mins jag en gång ...

Lars gjorde en konstpaus. Han tyckte om att lägga åhörarna på sträckbänken. Och ingen kunde tänka, att han var angelägen om att fortsätta, när han lugnt började gnola på en polkett.

– Och det skulle då vara, som stod före ..? spordes andlöst.

– Äsch, I förstår då inget häller ... Det kungliga hästkräket, som än i dag står livslevande på muséet i Stockholm, hade fått för mycket tysk havre i kroppen och tålde förstås inte vid den varan, utan var nära att kola vippen. Det vart nu för stallknektarna att låta kräket springa lina, men ingenting halp – det vart bara värre och värre, etter värre ... Och då till sist var det ingen annan råd, än att söka hjälp hos Frank.

Lars reste sig, anmärkande, att det nu var lagom att gå och spänna för, men hela flocken av gapande åhörare omringade honom och fordrade en avslutning. Lars slog avvärjande ifrån sig med båda händerna och sökte få passagen fri ut till grindarna. Han höll redan i klinkan och stod och kisade uppåt tornet efter, vad klockan var slagen – nej, det var hög tid ... Leende vände han sig om och mönstrade spörjande de enträgna.

– Hur gick det då ..? Vad gjorde Franken vid kungahästen?

– Vad han gjorde ... Han gjorde ... som var annan förståndig människa skulle ha gjort, svarade Lars och gick.

Han tog självmedvetet långsamma steg, svängande på överkroppen och med girande axlar. Det var en ståtlig karl – alla stodo slagna av beundran.

– Det skulle vara något att vara så kunnig som Frankarna och som Segerluve-Lars isynnerhet. Han, som kan kusa med både folk och kreatur.

Och när patronens suttit upp, smällde Lars klatschar, så det gick dubbla ekon mellan lönnarna på kyrkogården, hästarna kråmade sig, och ståten rullade bort; men inte en halv blick ägnades herrskapet – kusken drog till sig all uppmärksamhet.

Sådan kusk! Det var en riktig herrskapskusk, må tro.

*

Det alldagliga levernet var så fredligt och lugnt vid Lagerkulla. Det var ingen, som hade dryga krav på livets nödtorft – alla hade kännedom om, att patronen ofta hade rätt svårt för att klara inteckningsräntorna. Han var likväl herre och husbonde, och hitintills hade mössorna vördsamt lyftats för honom; men inte någonsin hade han varit fordrande och trätlysten, såsom många andra, hur mån han var om äran och värdigheten. Men för dessa attributer kunde han ibland bära sig åt, som hade han varit galen.

Ofta fick patronen höra av gelikar och vänner, att det egentligen var kusken, som styrde och bestämde över egendomen, ty så småningom hade Lars återigen börjat umgås i dagsvärkarstugan; men patronen höll god min och skrattade åt onödiga bekymmer. Fru patronessan sällade sig till kuskens belackare, men även för henne var patronen döv som muren.

En dag fingo likväl onda tankar makten över honom. Det var en söndag, efter hemkomsten från kyrkan. Lars hade svarat snävt på en fråga, som rörde hästarnas utfodring, och härigenom blev patronen uppbrakt och påminde sig både ett och annat, som skvallrats om under de sista åren. Efter samråd med hustrun vart en

ändring beslutad, och av denna anledning uppkallades Lars på kontoret.

– Hör du, började patronen, det syns som måste vi mellan oss klargöra en principfråga – antingen det är jag eller du, som har rättighet att vara herre på Lagerkulla. Vilken är det, tror du?

– Hå, kors, menade Lars och fnös till undfallande, det vet en väl, att det är patron, som är husbonden. Vad mig beträffar, så har jag visst litet att säga till om – fattige tjänareman.

– Men likväl styr du och ställer, som om du vore denna egendoms ägare och herre, fortfor patronen barskt; men från och med detta förbjuder jag dig att vidare tala i annans sak – sköt dig själv uteslutande. Du får vara nöjd med att vara kusk, och för övrigt är det högt nog på kuskbocken ...

Lars vart vit i ansiktet som solblekt lärft. Han skar ihop med tänderna, men behöll likväl fattningen, trots det blodet rusade hett i ådrorna.

– Vart jag kommer, eller hur långt jag når fram, vet än ingen människa, svarade han kallt; men jag kan gå längre än någon anar ... Och för övrigt – vad har patron egentligen att brösta sig över? Har han många egna spikhuvuden i Lagerkulla kanske?

– Hut, karl! Du är uppsagd på ögonblicket ... Gå din väg ...

– Men patron är väl så god och kommer ihåg, att jag är lagligen stadd och berättigad att få uppsägningstid?

– Väl det; men här är lönen. Du har fått kvarstanna för länge – du har blivit hemtam ...

Lars stoppade på sig pängarna och gick. Han gick som vanligt med långsam betänksamhet och tycktes djupt bekymrad över detta oväntade i sin ställning; men när han påföljande morgon, som vanligt, infann sig i dagsvärkarstugan, var han munter och språksam, som om ingenting inträffat.

Det vart stor förfäran vid hans berättelse om uppsägningen, men han böd alla vara lugna, sägande, att han själv redan länge varit betänkt på att flytta. Han hade andra utsikter ... Men det ville han ha sagt, innan han for, att efter honom komme inte att följa stor lycka med Lagerkulla.

Och sant spådde han till alla delar, ty det började gå utför mycket fort för patronen. De främsta Frankerna flyttade, och de kvarvarande voro enstyriga och tredskades. Kreaturen blevo sjuka och dogo. Och så en dag stod konkursauktion vid Lagerkulla.

Men därförinnan var gammel-Frankens rustning försvunnen från bränneriförstugan. Ingen visste, vart den tagit vägen. Samma väg som Lars kanske – som ingenting försports efter ...? Om honom hette det emellertid man och man emellan:

– Lars, han går fram ... Av sådan släkt som han var, och så med »segerluva» född ...

*

Underliga rykten kommo smygande. Det taltes om, från en avlägsen bygd, att en »kusarekarl» hade uppstått, som visste hjälp för såväl fattiga som rika; och folk for långa vägar och sökte bot hos denne ryktbare »läkare», som kunde bota alla möjliga krämpor och åkommor. Hans rykte växte för var dag, som gick – det nådde Lagerkulla till sist, och Stabbe-Frank, fodermarsken, for till honom för att få bot för sina sura ben.

Han kom tillbaka med idel solsken. Det var mycket spörjande i dagsvärkarstugan, men gubben dröjde, innan han förbarmade sig över de nyfikna. Omsider öppnade han likväl lådan och började berätta, självvettigt och

hemlighetsfullt:

– Först ska’ jag då säga, sade han, att jag nästan är botad allaredan, och så kan jag tillägga det, att jag än en gång fått se gammel-Frankens rustning ... Behövs det väl mera ...? För inte den lycka med sig, bara den ...? Och så det till, att den, som har rustkläderna i vård, bar »segerluva» vid födelsen ... Han är nu en stor »kusarekarl» och herreman ... Stor ära, att han växt upp ibland oss. För honom få fina herrar lyfta på luvan. Hans fru far i sufflet till kyrkan om söndagarna. Själv har Lars stor praktik både helg och söcken.

Det rådde djup tystnad i dagsvärkarlaget. Samtliga syntes, var i sin stad, begrunda, varför vissa människor skola födas med »segerluva». Ved- Olle reste sig och sporde skyggt:

– Men tror du då, att Lars – hm, jag menar doktorn – ännu kan ha oss i hågkomst, fattiga stackare?

Fodermarsken ryckte till. Solskenet svann bort, endast lämnande efter sig ett misstroget smil. Han visste tydligen inte, vad han skulle svara.

– Skulle man väl kunna begära att bli hållen i minne av en, som nått så långt? mumlade han försagd.

Det fortfor att härska tystnad, dödande tystnad. Det gick en våldsam skälvning genom dagsvärkarnas seniga kroppar.

Var man då så usel, att man inte ens kunde hållas i minne av de egna barnen?

MAMSELL JOHANSSON

——

SVEN hade, efter den allmänna meningen, varit svår och elak som ett troll, redan när han var så liten att han låg i vaggan, och att han då höll på därmed, även sedan han vart stor, fick ingen undra på. Det berättades, att mor Ingrid- Maja, ända tills pojken var en fyra, fem år, fick gå och vyssja honom om nätterna; men ändå skrek han många gånger, om det kom för honom, så gallan kunde spricka.

Svens trilska sinnesbeskaffenhet vart också upphovet till osämjan mellan makarna, ty Persson, fadern, var så säker som helst på, att Ingrid-Maja skämde bort sin avkomma, och att hon gjort det så grundligt, så det på inga villkor stod till att hjälpa. Hon var komplett oduglig att uppfostra barnungar, sade han. Men vid detta tal blev Ingrid-Maja rasande och gav Persson påskrivet, för att han inte ordentligt försörjde henne och »ungpacket», ty det funnes åtskilliga både före och efter Sven, fast det endast är en flik av dennes historia, som här skall berättas.

Som känt ökas trätor med ålderstalen. Samma vart förhållandet hos Perssons – det blev värre och värre. Sedan makarna lagt sig bredvid varandra om kvällarna, började det. Då talte de om allt vackert, de tänkt ihop under de sista tjugufyra timmarna.

Det började i allmänhet med, att Persson kastade fram sina tankar. Han tillät sig framhålla inledningsvis, hur illa Svente handleddes, och hur odrygt Ingrid-Maja handskades med smulorna – nej, här var inget herregårdsförråd att ösa av ...! Så kanske också bevisningen fordrade ibland, att Ingrid-Maja fick något – för egen person ... Hon var trilsk och elak, hon var en riktig otäcka ... Det var knuten; Persson slöt, och Ingrid-Maja tog vid. Hon kunde ligga halva nätterna, långt efter det mannen somnat, och läsa lagen för honom.

Hände så någon gång att inte Sven kunde sova, till följd av käbblet mellan föräldrarna, utan började gråta, när modern använde för argsinta tillmälen, så rusade Ingrid-Maja upp, röck upp honom ur sängen och drog som en rasande ikring honom på golvet, medan hon skrek, att han skulle vara så god och hålla käften, annars bleve det smörj ... Sven var rädd för smörj, ty han visste, hur det smakade. Men länge, länge låg han

och undrade, varför ögonen löso som eldkol i huvudet på modern ...

*

Sven hade knappt och jämnt blivit befriad från kolten, när han började fundera över livet och människorna. Han varsnade mycket tidigt, att andra pojkar inte fingo på långt när så mycket smörj som han, och att inte alla mammor voro så arga och käftdryga som hans mor – mor Ingrid-Maja var. Han trånade ständigt att komma bort från hemmet, från torpstugan i skogen, och därför var det nästan som hade han fått höra ett befrielsens klockslag, när det sades honom, att han var tvungen att börja skolan.

Lärarinnan vid Lagerkulla, mamsell Johansson, var beklädd med sju skinn på näsan; men det sades, att hon hade en ovanlig förmåga att kunna leda barnungar – var i besittning av stor pedagogisk kompetens och överlägsenhet. Hon var visserligen karg och ordknapp och led som ett troll mot ungarna, men vad gjorde det – hon hade ju inte annat än statar- och torparungar att göra med ... Deras fäder voro aldrig svåra att avspisa; och för övrigt, om de skötte sig, om ungarna då och då kommo med litet nykärnat smör i en bytta, en eller annan ostkulting, eller en skvätt nysilad mjölk i en nyputsad mässingsflaska, då må man veta att också mamsell Johansson kunde vara söt ... Men det var endast stortorparna, som hade förmåga att kunna muta mamsellen.

Sven hade aldrig något att ge – han hade knappast kläder på kroppen – och härför fick han också ständigt hålla sig på hundsvotten. Nästan för var dag fick han göra bekantskap med björkvidjorna och skamvrån; den sista åtminstone fanns alltid i perspektiv för honom. Det hjälpte inte, att han själv aktade sig mycket noga, ty oftast var han, som var så hårdbarkad, tvungen att påtaga sig kamraternas förseelser. Han var den självskrivne syndabocken, som fick kläda skott för allting, både nytt och gammalt, ty det vart mycket svårare för honom, ifall han inte sökte utjämna med en öppen och frivillig bekännelse.

Gud, vad mamsell hade goda armar! Hon kunde sköta färlan, ska man se; och varje rapp, som föll, gjorde Svente mjukare. Det var ingen, som kunde motstå mamsell Johanssons berömda pedagogik.

*

På sommaren samma år, Svente började i skolan, stals det bort litet päron från skolhusets trädgård, och gud vet, hur det kom till, men först fingo drängarna vid Lagerkulla skulden, innan mamsellen kom att tänka på Sven. Men när så ett par disciplar av elakhet drogo fram, att de sista tiden sett Svente ute om kvällarna, var hon snart på det klara med, vem som var tjuven.

Svente drogs in i kökskammaren och rannsakades med några sammanbuntade björkvidjor under näsan; men besynnerligt nog kunde denna gång varken lock eller pock frammana den sedvanliga bekännelsen.

– Hu ... uhu ... jag *har* inte tatt nåra päror för mamsell, tjöt han; och mamsell ska väl inte piska mig att bli tjuv häller?

Herre gud! Skulle hon nu också få höra att hon ville föra barnungar på orättrådiga vägar och stigar, nej, det gick väl dock något för långt, hälst som hon säkert visste, att Svente och ingen annan var skyldig. Hon hade fått klart för sig, att det inte fanns någon elakare, opålitligare och tjuvaktigare unge i hela socknen, än han var. Han hade haft detta rykte, sedan han var nävstor, och det syntes, att han inte ämnade bättra sig, fast han gick i skola. Hans mamma höll sig inte för god att säga, hurdan han var, hon häller ... Men nu, ifall han inte ville bekänna, skulle det bli varma bullar.

Sven teg som muren.

Nu fick han lov att följa med mamsell ut i vedskrubben, där hon fullgjorde sin skyldighet som lärarinna,

mera pliktmedvetet och omsorgsfullt än någonsin. Hon slog ned som en hök på Svente, slog honom, så det visslade i luften, och slängde honom slutligen tillintetgjord ifrån sig i ett hörn – mamsell var ovanligt stor och stark.

Men dagen efter höll sig Svente borta från skolan, och det dröjde både dagar och veckor, utan att pojken, trots anmaningar till föräldrarna, syntes till, så patronen, som var skolans inspektor, fick lov att påkallas och invigas i ställningen. Här måste utfunderas något medel, med vilket man kunde tämja vilddjuret.

– När inte mamsell med sina utmärkta och beprövade metoder kan få folk av pojken, tyckte patronen, finns det säkert ingen möjlighet att komma därhän med goda lampor. Här måste nog hårdhandskarna tillgripas.

Mamsell Johansson höll med och svarade, att av denna mening hade hon varit, ända sedan Sven kom till skolan; men hon hade varit tålmodig och tegat, ty hon älskade de barn, hon anförtrotts av gud fader i himmelen. Men nu var det för långt gånget, och nu måste Sven läras skillnaden mellan ditt och mitt. De medel, som voro att tillgå, måste begagnas.

– Ja, nog är det säkrast, vidtog patronen, och kanske först som sist är bäst att skicka honom till Folåsa. Det är räddningshemmens vård, som kräves för slika lymlar. Det är till samhällets bästa att skicka honom dit.

Mamsell Johansson neg och teg undergivet. Hon hade varit av samma mening från den dag, hon varsnade, så svår syndare Svente var.

Sven vart sålunda på socknens bekostnad skickad bort, för att få uppfostran; men i räddningsskolan skötte han sig så väl, att det väckte förvåning hos alla, som hade med honom att göra. Och en vacker dag kom det meddelande till skolrådets ordförande i församlingen, att en mera sanningskär, ärlig och lättledd yngling sällan stode att uppleta nånstans. Skrivelsen slöt, att vem det vara månde, som ej blir mänskligt behandlad, utan hädd och hundsvotterad, till slut blir en riktig djävul i elakhet ... Så tydligt stod detta utsatt, att skolrådsordföranden baxnade.

Mamsell Johansson gjordes emellertid genast uppmärksam på skrivelsen, fastän hon knappast kunde fatta, att hon tagit så grundligt misste, och hon var förfärligt förargad på allt nytt, som införts i pedagogiken. Mot Sven vart hon hädanefter from som ett lamm; men alltid ryste hon för allt nytt, och för den nya tiden.

TRÄLAR

——

DET hade varit svårt med torkan hela försommaren, och till trots av, att det lidit så långt fram i september, var jorden ännu torr och omöjlig. Det stod inte till att få myllplogen att gå nere i den, och dikesrenarna, som voro genomvävda av kvickrot och hästhov, krävde många dagsvärken, innan de voro färdiga. Ett svårare trädesfält kunde inte uppletas på långa vägar.

Men det fanns gott om seniga armar. Och eftersom torkan höll i, var det ingen annan råd, än med våld söka få makt över jorden. Därför utställdes en dag statare som torpare och dagsvärksdrängar, var åt sitt håll, vid var sitt dike, för att avjämna renkanterna, innan såmaskinen kördes fram över fältet. Det var ingen lätt sak att, efter arbetsbefälets föreskrift, få hyvsning på bekleran; men husbonden, Lagerlunda-patronen, ansåg aldrig något för omöjligt. Honom var det ibland vida värre att komma till rätta med, än med förhårdnade lermarker.

Nils-August hade fått landsvägsdiket, som var det värsta, på sin lott, men frampå förmiddagen hann han likväl fram till vägkorset och sammanstötte med de andra. Det var indiansommar och varmt som i rötmånaden – vem tror inte, att det var behövligt att luta sig en minut mot landsvägskanten, medan man

hämtade andan efter arbetet? Det var högst behövligt; och alla lade sig raklånga för att få värken att gå över i ryggmusklerna. Men plötsligt hördes ett skyggt halvhögt utrop:

– »Gubben» kommer ...!

Somliga irrade upp som i sömnyrsel, med skälvande kroppar, fastän nävarna knötos järnfast om spadstakarna. De övriga förhöllo sig lugna, men överkropparna sprungo som fjädrar från marken, och en var bet långsamt av sitt torra brödstycke. Nils-August log ett smärtfyllt, misslynt leende, och tyckte, att man väl var fattig, men därför ingen träl, som behövde gå och skygga för knutpiskan dagen i ända. Trälar – ånej, visst inte, men det förstås: hällre hade man varit på fötterna, än att nu igen få över sig den gamla beskyllningen för tidsstöld. Men så godlynt som i dag var sällsynt att träffa patronen ... Han gick en lång omväg ner till klövervallarna och tittade på boskapen, härefter klev han över stättan och tog gångstigen hemåt. Det var klart, att han väntade främmande till middagen.

Men mer än i en god timme hade »gubben» gått och stövlat på gärdet. Klockan var något över elva, och solen brände som eld. Det värkte i ryggarna, fast man höll armbågarna mot knät och ryggmusklerna spända som efter tumsmått – i maggropen kändes en tryckande beklämning. Var det inte ändå rädslan, som låg på djupet och pyrde, fastän åtskilliga voro stortaliga ...? Var det inte samma känsla, som kom, när det taltes om mylingar, trollgubbar och skogsrån?

Nils-August reste på sin gängliga lekamen. Det var nästan omöjligt att bli fullt rak på ett enda tag, först efter en tre fyra ansatser kom han i sitt normala läge, ty litet framåtlutad hade han varit sedan mycket tidigt, om han inte för övrigt var krokig från födelsen. Han lade in nytt snus och spottade bortåt Björkhultet, där han sett »gubben» försvinna mellan björkstammarna. Han ställde spaden ifrån sig och gick med långsamma, avvägda steg över till de andra dagsvärkarna.

– Det är tur, att gubbrackarn har främmande i dag, sade han, så han slipper gå här och grymta, skälla och göra påpekningar. En kan behöva få åt sig andan ibland, när jorden är så hundskt hård.

– Jo-o, det är säkert, instämde de. Har han bara tid, vet han intet roligare, än att gå och följa en som en hund; men nu har han inte det ... Det kan för rästen vara nog med inspektoren.

Nils-August satte sig på huk ner i kokorna, och allesamman de andra följde exemplet, utom Svante i Lillstugan, som, efter egen utsago, för det han var stel i lederna, föredrog att bli stående, med bröstet stött mot spaden.

Det var ingen, som sade något, förrän Nils- August började berätta, att kammarherrn på Svedbyholm sagt till på postkontoret, att inga »röda» tidningar finge följa med hans väska, sedan han utskällts för det han låtit statarna få en del slött i sin lönsäd. Därför var man nu betänkt på att göra strejk där på gården, när höstplöjningen skulle börja, och det hade varit en skrivkarl från staden ute och talat med dagsvärkarna. Det var nu frågan, om inte här också hövdes tänka på, att livet krävde något mera än efter måttet av de gamles usla nödsmulor.

Det var ingen, som svarade, men en var lyssnade uppmärksamt, och det gick liksom en ström av samförstånd genom dem. Händerna knötos hårdare och munnarna stodo vidöppna, men alla tego, i väntan på att Nils-August skulle fortsätta. Svante stod och lyssnade med halvt öra på avstånd, medan han misstänksamt späjade mot skogsbrynet.

– Snart ha vi det så illa här vid gården, började också Nils-August efter en stund, att det inte gärna kan bli stort värre, än det är ... Några tidningar ha vi inte fått med väskan på gud vet hur länge, och frihet att gå och komma efter eget skön ha vi aldrig haft. Det måste finnas bra mycket trögt trälablod i oss, efter vi inte

förmå sätta spärrhake för eländet.

Karlarna tego. Svante hade börjat arbeta. Han låg i som för livet och var redan långt borta.

– Och en får ju snart inte vända sig utan lov, fortfor Nils-August. En får inte bjuda en släkting till sig över en natt, en får inte härbergera en vandringsman, vid uppsägningsvite, och en får inte hålla en hund ens ... för patron, som är förmyndare för en inpå bara kroppen.

Nils-August tystnade, gjorde en rörelse som för att resa sig, men fällde huvudet mot bröstet.

– »Gubben», viskade han hest. Men det är bäst att sitta kvar, annars tror han, att vi springa för han kommer, och jag tycker, att man inte ska vara rädd, för det en behöver pusta ut ... Det är bäst att säga ifrån på en gång, om det behövs.

Samtliga förblevo sittande, men fröso som mitt i vintern. Patronen hade nått fram till dem. Han stannade, mönstrade dem hånfullt och tog höftfäste med händerna.

– Nils-August kommer i kväll upp på kontoret och skriver under uppsägningen, fräste han. Du, Jon, följer med som vittne.

Jon reste sig upp och bockade. Patronen gick.

– Det går ju an ... det går ju an ..., mumlade Nils-August frånvarande.

*

– De fattiga äro tvungna till att stödja varandra, predikade Nils-August på kvällen, när dagvärkarna gingo hem från arbetet. Visst kan jag fara – alltid blir det någon råd, men tro mig, det blir lika dåligt för er sedan också. Därför tycker jag, att vi nu gemensamt skola lära »gubben», vad hans frid tillhörer.

Det var moltyst, ingen vågade säga ett ord. Det rådde en ängslig stämning, och man visste inte, hur man skulle bära sig åt, för att bli av med Nils-August.

– Så mycket är då säkert, mumlade Svante, att »gubben» inte på långt när är så svår som förr. Han skäller aldrig, om en gör rätt för sig ...

– Han tar er med hull och hår, om han får hållas, sade Nils-August; och dig också, Svante. Men du är född till träl, och du vill dö som träl. Det gäller nu, om ni ska' göra det alla?

Dagsvärkarna gingo slöa och stirrade i marken. Deras ögon voro talgiga och irrande.

– Skola vi följa Nils-August ...?

Svaret uteblev. Som i sjönöd stadda, slöto sig alla kring Svante, liksom ville de haka sig fast vid honom.

Nils-August krossade ett par tårar, som ville tränga fram ur ögonvrårna.

– Trälar, mumlade han, trälar ... Tänk på, vad jag sagt, när er tid kommer ...

Han skilldes utan avsked vid kamraterna. Han följde en slingrande stig in i tysta skogen. Det var så mörkt där inne, så mörkt, så mörkt.

Men i fjärran, långt bortom skogsdjupet, skönjde han en tindrande stjärna.

SYNDAFÖRLÅTELSE

——

DET synes ibland, när livet är bittert och svårt att dragas med, som om avlösningsängeln lekte med en – så tyckte nu åtminstone Jan Månsson – efter han liksom på skämt dröjer med att avskära de sista livsfibrerna. Denna visshet lär, säges det, vara särdeles tung att bära på; och har då till råga på olyckan själasörjaren fått förstora alla vådliga livsvärv, som upplevts, och som nu i våndan yppats, kan man nog begripa, hur det skall kännas för fattiga syndaträlar – för själens öga kan man litet var se dem vrida sig såsom daggmaskar framför glödvärme.

Det känns väl nästan, kan man tänka, om man nu en gång är slagen till fattig backstugutorpare, som om världens förnämligaste brottsling vore likare karl, än en själv; men likväl har man alltid varit redlig och med allt kuckel, man haft för sig i livet, har aldrig varit några rötter. Känslan att få vara egen herre, att få draga sig fram utav egen kraft så drägligt som möjligt, har bara en och annan gång satt fötterna på för tvära genvägar. Och är nu pastorn också sådan till sin natur, så han synar synderna genom tub ... då så ... Om sin usla syndfullhet hade Jan Månsson på sistone åtminstone blivit övertygad. Det fanns ingen människa, som kunde vara säker om saligheten.

Jan Månsson låg i sängen och funderade hit och dit. Han var inte så värst glad åt, må tro, att han själv inte kunde bestämma, var han komme att hamna ... Det förekom honom ibland, som hade kyrkoherden för mycket lag att förkunna och alldeles för litet evangelium; men så visste nu också Jan Månsson, efter kyrkoherdens rannsakning, att han var en ovanligt stor syndare, som gått och gjort en hel rad rackarstreck i sin dag. Ja, visst var han väl saker till litet, som sports efter, men aldrig kommit i dagen – särskilt svår hade han varit med att tjuvmjölka kor. Detta hade han bekänt för kyrkoherden och blivit mycket illa åtgången för, innan han fått veta, att det fanns en väg, som ledde till försoning; men inte komme det att bli gott för honom, Jan Månsson, att ta reda på den, inte. Nä ... nej, men! Men säkert hade aldrig kyrkoherden haft en halv föreställning om, hur svårt det är för en gammal backstugusittare att reda sig utan ko.

Maja-Lena, hustrun, gick och mol så argt för sig själv som en gammal vargtik uppe på golvet, ideligen väntande på, att det skulle lida med Jan Månsson, så hon någon gång kunde komma till ro i fattighuset. Men det tycktes bli drygt och efterhängset med honom, fastän han var dålig. Maja-Lena råkade av denna anledning i allt värre missmod, och för var dag fick därför Jan Månsson veta, att det var både synd och skam att icke låta hustru sin få ro på gamla dagar – dö skulle han, och det snart. Men härförinnan ville Jan Månsson vinna klarhet i åtskilligt.

– Det är konstigt med livet, gnall han åt Maja-Lena; men det tycks häller inte vara bättre, när det gäller att skiljas vid det – så svårt syns det vara också. Men nog har jag väl gjort någon rättfärdighet i min dag, så jag kunde få frid, jag som andra?

– Har du inte kyrkoherrns ord på, att det är svårt att komma fram för såna syndare som du ... kanske ...?

Jan Månsson vände sig mot väggen. Han gitte inte höra på hustrun, för han hade sett, att hon gick och väntade livet ur honom; men för tillfället hade han inte haft någon annan att rådgöra med om sina bekymmer. Han vart därför litet lättare till sinnes, när Lars Erik, grannen, tittade in för att höra, hur det stod till och styrde med honom.

– Det går trögt för dig, sade Lars Erik. Tör väl få vänta, innan du blir all ...

– Åja, men nog går det så småningom, sade Jan Månsson. Det värsta är, att jag går i mörkret och vankar – jag skulle vilja veta, om jag aldrig gjort någon god gärning under min levnadsdag.

Lars Erik strök sig eftertänksamt om hakan och funderade.

– Det vet en väl, att du har varit svår, sade han. Men, så vitt jag känner, du har aldrig varit fast för något?

– Nej, bevars; men full av fanken som en gammal räv har jag nog måst vara i alla dagar, för fattigdomen har hängt efter, sade Jan Månsson.

Lars Erik stack händerna i byxfickorna.

– Men du har ju arbetat emellanåt – när du inte gått och gjort rackarstreck? fortfor Lars Erik.

– Ja, nog har jag fått hänga i som ett oskäligt djur.

– Och många, många famnar diken har du gräft och sprängt bort stora bärghällar från utfallen?

– Ja, och så har jag odlat upp hela Vargmossen.

Lars Erik gick en stund fram och tillbaka över golvet, innan han stannade och eftertänksamt strök med handen över hjässan.

– Det var visst, vill jag minnas, mycket svårt att få bukt med marken i Vargmossen, sade han; metersdjup vitmossa och rotvalv och lågor över hela flaket. Men nu står havren vasstät där nere och vajar i solskenet. Du skulle se sån härlighet och välsignelse.

Jan Månsson sken upp. Han började nästan tycka, att det skulle vara skönt få leva litet till, för att få se, hur det nu för tiden såge ut på Vargmossen.

– Det är väl, låt mig se, så där en hundra tunnland, trodde Lars Erik.

– Tvåhundra, viskade Jan Månsson.

– Och det har du ensam odlat upp?

– Mol ensam ... det har jag ...

– Då är det ej häller någon nöd för dig, Jan Månsson, att få syndaförlåtelse, avgjorde Lars Erik. Du är säker om en plats hos vår herre, ty ditt dagsvärk är gott, och du har uppfyllt din plikt, som dig avkräves såsom människa.

*

När på eftermiddagen kyrkoherden inträdde till Jan Månsson, fann han denne vara idel solsken, men Maja-Lena var buttrare än vanligt.

– Du ser kry ut, Jan Månsson, sade själasörjaren. Har du kanske fått frid med dig själv nu?

– Ja, nu har jag ro, svarade den dödssjuke. Friden kom till sist – från Vargmossen.

Den andlige vände sig om mot Maja-Lena:

– Han yrar!

SMULGRÅTEN

——

EN av småtorparna vid Lagerkulla hette Samuel. Han besatt på sin tid och brukade ett magert torp, som nämndes Lundshyttan. Han hade övertagit torpet efter sin far, gammel-Samuel, en supig torpargubbe från

grevens tid, och tillträdet hade skett utan ceremonier för länge sedan. På denna tid hade Samuel varit ung och livskraftig, men nu var han gammal, och åren hade gått illa åt honom.

Samuel var vida känd för förtänksamhet, och hade också i många hänseenden ganska framsynta idéer, fast han alldeles för hårt vuxit sig fast i självtillräcklighet. På grund härav vart han nedrackad av kamrater och känningar – drängar och småtorpare.

Han var också, troddes det, en smula högfärdig till kynnet. Han hade nämligen för vana när han talade med bättre folk eller obekanta, att förvända tungomålet, så att det skulle låta litet mera menlöst, än om den vanliga sträva bygdedialekten användes. Men oftast brast så mycket i det rätta uttalet, att hans rättskaffenhet vart betvivlad, och han häddes och hölls för en hycklare.

I patronens ögon var ej häller Samuel något dygdemönster, ty inte så sällan blev han orättvist nedskälld, och tidtals gick det knappast någon dag, utan att han fick sig en skrubbhyvling.

Men alla vedervärdigheter till trots, förblev Samuel lika envetet självtillräcklig, fast det någon gång, när patronen varit särskilt närgången, kunde hända, att han sjöng en klagovisa om, att han var det svartaste fåret i herregårdshjorden.

Kamraterna tyckte, som sagt, mycket illa om honom, så inför dem fick han ständigt gå och bära på ett otäckt vedernamn – »Smulgråten». Samuel försökte i början att bli av med namnet – han både bad och hotade – men allt utan resultat, det fanns ingen hjälp för honom. Han var tvungen att brottas med det oblida ödet, som han själv tyckte vara oförvållat; men alla, som kände till Samuel, höllo före, att vedernamnet var lika ärligt, som det han fått i dopet.

Det fanns ingen möjlighet för de andra dagsvärkarna att få Samuel med, vare sig det kostade ett kronans öre, eller det gällde att säga till om påökt på höstarna; men gärna önskade han, att yxan skulle gå, bara han själv slapp hålla i skaftet. Han kröp värre än en träl om dagarna; men på natten hände det, att folk kunde få se honom ligga och gräva i herregårdens rotfruktland.

Samuel ägde annars en sällspord förmåga att hålla kappan tjänlig för alla vindar, och kamraterna brukade säga, att ingen dag gick, utan man fick lära känna nya sidor hos honom. Så – för exemplets skull – om året, när patrongubben ville snöra åt om friheten, knappa av på lönsäden och kasta den dåligt – när det med andra ord var fråga om att uppsöka husbonden i samlad styrka – hur bar han sig då inte åt ...? Han fjantade och rantade som en förskrämd hundracka ... Han hade egentligen inget att anmärka om, han tyckte inte så synnerligen illa, vare sig om patronen eller inspektoren ... Men nog hade han sett att båda voro så fulla av hund, att det inte lönade sig att bråka med dem för mycket.

Samförståndet fordrade emellertid att Samuel omvändes, och av denna anledning tillgreps ett gammalt känt smörjelsemedel, vilket även denna gång visade sig vara till fyllest. Stallgårds-Göran skaffade hem ett kvarter brännvin och bjöd Samuel på en sup i förtroligt lag bakom spannmålsbodarna.

– Sup du, Samuel, mante Göran. Jag fick så pass i stan, att det får vara nog för i dag, och du vet, hur innerligt väl jag unnar dig gudsgåvorna.

– Ja, tack du; men behöver inte du också få en »liten» ...? undrade Samuel och log smilande.

– Nej, för all del, jag kan inte bära mera än jag har, konstaterade Göran.

Men innan Samuel framställde frågan, hade han försiktigtvis tagit för sig, som han brukade, så endast få droppar återstodo för kamratens räkning. Göran log i mjugg, men intygade i förtroende, att han inte sprang omkring och bjöd vem som hälst, ifall det var så, att han hade en slick. Slutligen framkastade han liksom i

förbigående, som hade saken redan varit avgjord:

– Ja, du har väl bestämt dig för att gå med oss i eftermiddag, när vi gemensamt ska gå upp på kontoret? Du är väl ändå karl, du, som vi andra?

– Jojo men, jag håller mig nog så god som någon av gubbarna, ska jag be få säga, tyckte Samuel myndigt, och jag har funderat på, om det inte är bäst jag tar ledningen, eftersom jag är funtad att kunna vrida och vända på gunstiga herrarna.

Härom blev emellertid på stället ingenting avtalat mellan Göran och Samuel, men indignationen i herregårdshuset, när alla dagsvärkarna på middagen kommo inklivande på kontoret, var stor; och värst påståelig och munvig var Samuel i Lundshyttan. Patronen flatnade inför torparens kniviga advokatyr – de övriga voro som lamm i förhållande till honom. Slutligen äskade patronen, att ensam med Samuel få avtala för allesamman.

När Samuel kom tillbaka till dagsvärkarestugan, där kamraterna oroligt väntade, var han mjuk som vax. Han såg litet begrundande och allvarlig ut, men han var mör i munnen som en bönemanskarl. Han började tala om, hur oförnöjsam människan var, och att patronen var som en far för sina dagsvärkare.

– Därför ska jag be er, pojkar, slöt han och torkade sig i ögonen, att I låten vara allt bråk i onödan ... Det är mitt råd; och gå nu upp på kontoret, så fån I en stor sup allesamman ...

Länkarna brusto. Sammanhållningen var från början för slapp, de svagare föllo till föga alldeles med detsamma. På kvällen syntes den ene efter den andre komma ut från kontoret – en var förläget torkande sig om munnen.

*

Ett år vart alldeles för tråkigt för Jon-Klases i Solläget – Sollägetorpet var det minsta under Lagerkulla – ty på förvintern träffades kon av förstoppning och dog.

Nu blev beslutat att skramla några skillingar åt torparen: patronen gav tio kronor, inspektoren och bokhållaren var sina fem, liksom komministern och klockaren. Småtorparna bidrogo med en femtioöring – mycket nog efter omständigheterna – och drängar och hjälparepojkar skänkte tjugufem öre till mans. Samuel gav ingenting. Han hade aldrig haft så mycket pängar, att han kunde skänka bort några.

Det var bokhållaren, som styrde med insamlingslistan, och i middagstimmen en dag kom han in i dagsvärkarestugan, för att uppbära de tecknade örena; och det blev ett fasligt sökande i de magra Kisapungarna. Samuel, som satt för sig själv i ett hörn, tärande förvällda korngryn, spände igen matsäcksväskan och reste sig oroligt.

– Så rasande, gnall han och kutade krokig som en strykrädd hundracka, att jag inte får någon ro för de här förskräckliga magplågorna – varken dag eller natt ... varken natt eller dag ...

Samuel slank, efter denna jämmer, ut som en ål genom dörren. Uppbördsmannen väntade en stund på honom, men ledsnade och gick. Utkommen vart han varse Samuel stå och glutta fram bakom vedbodsknuten; men när torparen såg sig vara upptäckt, fick han upp ett par spånor från vedbacken och stack sig undan i ett litet hus, vars dörr han drog till så häftigt och brådskande, att hela byggnaden höll på att ramla över honom.

Men på eftermiddagen fick han patronen över sig. Denne tyckte, att Samuel, som var bäst situerad av småtorparna, också kunde ge en skärv såsom de andra, och inte vara en sådan »smulgråt» som han var ...

– Visst ger jag, snälla patron, som de andra, gnall Samuel och spände i förskinnsremmen; men se det var den förgrömmade magen ... som ... som ...

*

Nästan all gröda, som växte vid Lagerkulla, skulle inköras på söndagarna. Patronen hade nämligen fått i sitt huvud, att vädret var lämpligast på veckans vilodag; och han brukade ge sitt folk, så drängar som småtorpare och statkarlar, halvtannat dagsvärke för söndagens arbetstid – från middagen till midnatt räknat. Det var därför aldrig någon riktig hälgdagsfrid vid Lagerkulla på somrarna. Och till sist – uteslutande för att betalningen var för ringa – beslöts en lördagskväll, när vetet påföljande dag skulle inköras, att inte göra nånting för mindre än två hela ... Detta nekades, patronen ansåg halvtannat för över nog, och följden blev, att allesamman, förutom Samuel, uteblevo. Men då, för att folket trotsade, vart patronen arg och skällde på Samuel för allesamman.

– Stackare, sade han, vad vill du här ... stackare? Du förmår ju inte göra ett ordentligt dagsvärke, när du har de andra som stöd; vad skall det då bli, när du är ensam?

»Smulgråten» blev mycket långörad, för det hans nit på detta sätt vart misskänt, ty han var nöjd med halvtannat, och det tänkte han patronen skulle förstå, annars hade han nog inte kommit och erbjudit sin hjälp, fastän de övriga voro borta. Han fick emellertid vända tillbaka, eftersom ingenting kunde uträttas med en mans styrka, och dagen därpå höll han på att få smörj av dagsvärkarna, för att han inte hade varit ordhållig.

Småtorpare, drängar och statkarlar skällde på Samuel. De blygdes inte slunga honom i synen, att han var godsets uslaste kräk, som det var bäst att först som sist göra upp räkningen med – nu hade man ändå länge nog haft tålamod med honom. Det gick inte an att visa sig alltför angelägen. Då komme man till slut att få arbeta för blotta arbetet ... Nej, det var allaredan för långt gånget; det var mycket uslare nu för tiden, än när gamla-greven levde och regerade ...

Gamla-greven ... nu glömdes Samuel.

– Vad det ändå var gott att leva i gamla- grevens tid! utbrast Anders Petter i Fiskartorpet. Han var karl att kunna glädja en fattig stackare ... Och då för tiden behövde en inte gå obegåvad från köket om söndagarna. Nä-nej men!

– Jojo, visst var det då andra tider, intygade de äldre. Gamla-greven visste de fattigas behov, fast han annars var en svår jäkel på sitt vis ...

– Så välsignat roligt som en kunde ha ibland! fortfor Anders-Petter. Jag minns det året, när åskan gick så förfärligt – en söndag, när vi voro framme för att inköra vetet från Storängen, ty gamla märken tydde på långsamt och hårt oväder ... Vi voro framme allesamman, för vi räddes att äta sotigt vetebröd ... Vi arbetade som oskäliga, och det gick undan, så I skulle ha sett ... Men rätt som det var skrall åskan till från ett otäckt moln i västerled.

Stämningen bland dagsvärkarna vart, allt efter som berättelsen framskred, ganska spänd: med långt framsträckta halsar sutto drängar, hjälparepojkar och småtorpare och lyssnade. Ögonen glödde eller blixtrade, händerna darrade och käftarna töggo, i mekanisk takt med gippandet av Anders-Petters framskjutande, tandfria underkäk. En samfälld bön lästes i allas drag och minspel.

– Så fortsätt då ... fortsätt i guds namn ...?

– Det var värre liv här då om söndagen, än det är på Ersmässomarknaden, fortfor Anders- Petter och såg sig

omkring. Greven själv drog krakstör ur lassen – förvaltaren svor och berömde ... Det var så hett på logen som i en bakugn. Arbetet gick så gud sig förbarme, så fort gick det ... Det sinkade inte en minut, förrän lassen voro avvräkta ... Så rädd som greven annars var om sina kräk, men denna dag fingo de ligga som remmar efter marken. Det var mycket torrt vete att införa under tak. Snart var det övermulet – det blixtrade och small – det stänkte en och annan grov droppe ...

Fiskartorps-Anders-Petter teg för ett ögonblick och lade in nytt snus. Han såg sig triumferande omkring – han njöt av spänningen. Det fanns knappast någon, som kunde följa berättelsen utan att besjälas av oro, och många sutto och tittade ut genom fönstren, liksom för att se efter, om inte några åskmoln syntes vid horisonten.

– Nå-å ...?

– Jo, just som hällrägnet började, körde Lilltorpa-Olle in det sista lasset på logen. Endast rågan på det hann att bli litet blött.

En förlösande skakning lopp genom lämmarna på karlarna. Det var ingen, som sade något, fastän alla syntes tänka tungt och djupsinnigt. Men de tänkte inte på något annat än det underliga i styrelsen ... Samuel var den ende, som inte kunde få ro efter berättelsen. Han vred och vände sig svårmodigt på bänken.

– Nå-å, fick I mer än halvtannat? sporde han slutligen, vänd till Anders-Petter.

Pang! Lång-Bengt slog Samuel för örat, så att denne tumlade mitt ut på golvet.

– Din gnidna rackare! fräste Bengt. Kan en inte ens få tänka i fred för dig ...

Småtorpare, hjälparepojkar och drängar, alla dagsvärkarna, reste sig upp och hyttade med knytnävarna åt Samuel. Men denne for ut som ett skott genom dörren.

STARK-JONSSON

——

DET kom, efter den stora konkursen, en ny husbonde till Lagerkulla och med honom något dystert och tungt, som ingen människa förut hade träffat där. Den nye husbonden hade varit bokhållare vid gården under förre patronens tid; men när kraschen kom, visade det sig, att bokhållaren hade en liten ärvd förmögenhet, varförutom han omtänksamt sparat av egna och omhänderhavda medel, så han, med rubb och stubb, kunde inropa hela herregården.

Numera trivdes emellertid ingen människa vid Lagerkulla. Folket påstod, att det spökade där, och mörka kvällar räddes man att som förr gå ut i alléerna. Det suckade och kved i lärkträden och enarna; stararna hade flytt från sina holkar, men kajorna kvarbodde i tornen och på vindarna.

*

Stark-Jonsson hade, en solklar junidag, skickats ut att plöja på Storängen. Rödleran var hård och omöjlig som grågranit, plogen klumpig och oansad och Jonsson så trött och utsläpad, att det var med möda, han kunde draga fötterna efter sig. Det gick så sakta, som när tordyvlarna genomböka dyngan, där korna legat om nätterna, ty krakarna voro tröttkörda, flämtade som blåsbälgen i smedjan, och röcko istadigt av och an, fram och tillbaka, så att plogen endast med möda kunde kvarhållas i jorden. Stark-Jonsson sade en och annan mening till sig själv, där han långsamt gick och klampade i plogfåran.

– Hoppla, raska på nu, pojkarna! mumlade han. Det är ingen tid att förlora ... Tiden är dyrbar, säger patron,

och han har rätt, åtminstone när det är så hårt som här på storängen ... Det är förskräckligt så hårt; men ändå värre att inte ha en bit bröd hemma ... Inte en mjölkskvätt åt Lill-Kalle, inte en hel trasa att trä på honom – gud så illa det är ställt för oss, fattiga stackare!

– Kan en inte få låna en kaka? sa jag till Lina i morse. – Nej, det är lika illa för alla här ikring, svarade hon och grät. Vart ska en ta vägen i fattigdomen? Det tycks inte finnas någon utväg ... Men svälten kan på inga villkor övervinnas, något att äta måste en skaffa sig ... Hoppla, krakar!

Stark-Jonsson tystnade och följde en stund mekaniskt plogbillens uppbrytande värk i leran. Det vart så hårt, att Jonsson, om hästarna togo några tvära ryck, av skalmarna kastades hit och dit.

– Patron är då en riktig sjutusan ibland, fortfor Jonsson, rätt så herrekarl han vill vara. Han ger inte ett dyft mera, än han är nödd till ... Han ger så mycket, att livet hänger med en ... Men nog hänger det på ett hår.

Stark-Jonsson teg ytterligare en stund och funderade. Han tänkte på, hur illa det var både för honom och kamraterna.

– Men det kan inte hjälpas, tänkte han, det får lov att vara som det är.

Han går med släpande steg och ögonen lysa talgigt uttryckslösa. Men plötsligt rycker han till, böjer ned huvudet och kikar forskande bortåt vägskälet.

– Hm, jaså, han kommer nu ... Nu får I lov att raska på, pojkar. Gubbrackarn kommer.

Det syntes nästan, som hade de utslitna djuren förstått körsvennens halvhöga maning, ty utan tillhjälp av piskan anleto de ännu ytterligare krafterna. Musklerna spändes likt tågverk under huden, andhämtningen blev häftig och flämtande, och det stod en sky av varm ånga kring mularna på dem. Stark-Jonsson hade, på ett par minuter, fått bättre pli i kroppen. Men blicken var irrande osäker, och handen darrade fumligt, när han borttorkade svetten från pannan.

– Nu, ja – nu kommer han, mumlade han ånyo, och sällskap har han – häradsskrivaren är med. Det är ett par rika knasar, de där.

De båda herremännen, patronen och hans gäst, vandrade i sakta mak utefter vägen, som snörrät är dragen mitt genom Storängen. Patronen, som ständigt lever i medvetande om sin självtillräcklighet, svänger sitt fina spanska rör i cirklar i luften, medan han skrattar och skroderar. Men i det han varsnar Jonsson, stannar han, svär en radda och pekar med käppen på arbetsmannen.

– Karl'n, du ser där borta, sade han, som släpar sig fram som lusen på tjärad näver, är bygdens starkaste karl – Stark Jonsson kallas han. Men var styrkan sitter i honom, begriper åtminstone inte jag, såvida det inte är i att vara lat. Han är lat, ska jag säga, som två par gamla oxar.

Det är för rästen en riktig Dumpelle, fortfor patronen och skrattade kraxande. Han kan äta så mycket, att det gott skulle förslå åt ett halvt tjog såna som vi. Han kan äta nästan så mycket som hälst, och det bekommer honom inte det minsta att förtära mat för hela veckan i taget.

En gång lät jag för ro skull koka några kilo korngryn åt honom, när jag hade reda på, att de inte haft något vidare i matväg på en tid – ty det finns ingen hushållning i det huset – och då åt han, må du tro, så vi höllo på att mista hans »styrka» här vid gården. Grynen svällde i skrovet på honom, ty med beräkning hade jag låtit förvälla dem knappt.

– Jo, du är en ljus gosse, du ... he ... he .... he ...!

– En gång i yngre år, när jag var bokhållare här vid gården, gjorde jag honom ett spratt, för vilket, i fall han inte varit så enfaldig, han nog haft anledning att betala mig.

Han var, ska du se, på sin tid en riktig flickjägare, och han brukade allt som oftast gå och hälsa på hos Lina i ladugårdsköket ... En kväll, när han krupit ner hos henne i fållbänken, kom jag in ... hm ..., och som jag redan då inte tyckte om sådant där rännande, tog jag stövlarna, som han dragit av sig, och ställde ut på trappan. Det var tio graders kyla om natten, efter dagens blaskväder, så skorna där ute fröso ihop och blevo små som gumshorn. Han fick dem inte på sig, när han skulle gå hem, utan måste luffa barfota över gärdena. Han gjorde illa åt skånkerna den natten. Ha ... ha ... ha ...!

– Usch, fy fan ...!

Patronen och häradsskrivaren hade nu nått fram till Jonsson, som, medan hästarna vände på landtegen, ödmjukt tog av sig mössan och hälsade. Häradsskrivaren gjorde en styv nackrörelse, men patronen gitte inte besvara tjänarens ödmjuka hälsning.

– Nå-å, Jonsson, skrattade han, för att i vännens närvaro göra sig lustig på statarens bekostnad, hur står det till med skånkerna nu för tiden?

Stark-Jonsson svarade inte ett ord, utan manade på hästarna, som stannat, när de hörde körkarlen tilltalas; men patronen sprang fram och backade djuren. Jonsson vart eldröd i ansiktet.

– Nå, hur låter det? fortfor patronen. Jag vill ha besked. Svara ... som det är ... om vi ska vara sams.

Jonsson teg.

– Har du inget mål i mun, din attan? bröt patronen ut.

– Patron borde veta bättre, än att driva med en fattig stackare.

Lagerkullaherren brukade ibland, i fästligt lag, ta litet för mycket till bästa, och denna morgon hade han tillsammans med häradsskrivaren, haft ett dylikt tillfälle. Han vart alldeles ifrån sig vid Jonssons förebrående svar, och utan att veta, vad han gjorde, slog han denne tvärs över ansiktet två bastanta slag.

Stark-Jonsson satte hästarna i gång ånyo, kall och lugn som vanligt. Blodet sipprade utför hans infallna, brunbarkade kinder; men när han kom ett stycke bort stannade han och stod stilla, händerna omslöto plogskalmarna så hårt, att blodet sprang fram under naglarna, och näsborrarna vidgades. Han vädrade blod. Men han betvang sig; och, som om ingenting hänt, körde han snart fåra efter fåra, fåra efter fåra ... Men för var gång han vände uppe på landtegen fram vid vägen, mumlade han:

– Varför är du stark egentligen – Stark-Jonsson?

Häradsskrivaren och patronen fortsatte sin promenad; den förstnämnde gick och tittade uppåt trädtopparne, och slutligen sade han:

– Du borde sannerligen tänka dig för och inte så där låta vreden taga herraväldet över förståndet ...

– Bah ...!

Häradsskrivaren teg. Han drog långsamt upp sin näsduk och avtorkade pincenezen. När han fullgjort detta till belåtenhet, stannade han, fattade patronen i armen och sade doft:

– Tro mig, du ... det blod, din käpp brakte fram, det blodet ropar ...

*

När Jonsson på kvällen var sysselsatt med att avsela hästarna, kom Lill-Måsse, som var i tjänst hos en av stortorparna, trallande fram till gården. Den unge mannen hade nyss, tillsammans med övriga beväringsmän, hemkommit från övningarna på Malmen, där han fått slita en hund hela sommaren, och han kände sig, när han nu var lössluppen och tillbakakommen hem, så fri som en ung fåle i en ängsmark, trots tjänstehjonsstadgans band. Därför må ingen undra på, att Måsse, vid genomfärden i staden, köpt sig en liter tiodubbelrenat på bolaget. Han tänkte bjuda på en sup, när han kom hem på kvällskvisten.

Några stycken av stalldrängarna voro goda vänner med Lill-Måsse, och samlades nu ikring honom för att få nyheter från lägerplatsen. Somliga satte sig på havrekistan under trappfönstret, ett par i trappan till skullen och Måsse på skostolen nedanför; Stark-Jonsson stod litet avsides från de andra och stödde sig mot en av spiltbalkarna. Måsse gestikulerade, som han sett prästen göra i kyrkan, och pratade utan återvändo om lägerlivet, medan buteljen cirkulerade bland karlarna. Ett par av dem voro frälsta och söpo inte, och därför blev det ganska mycket för de övriga.

– Ni må tro, att det var haken så beskt ibland, sade han, hälst när överbassarna voro litet supna, så de inte så noga visste, hur de buro sig åt ... Hör du, ta en till, du Jonsson!

Jonsson satte ännu en gång buteljen till munnen och söp med påtaglig andakt.

– Det skälldes bittida som sent, fortfor Lill- Måsse, och en fick hålla till godo med att heta vad som hälst ... En kunde också få sig en sittopp, i fall en inte såg sig för ... Sup, Jonsson, du också, det är minsann inte så ofta, som jag bjuder ...

Jonsson lydde beredvilligt.

– Var inte du själv fast någon gång, du Lill- Måsse? sporde någon.

– Jo, bevars väl, en gång kom jag illa ut för underlöjtnanten vid kompaniet, ska I se. Han dängde mig, jag vet inte vad för, över fingrarna med huggsabeln, så blodet sprang fram, och så lovade han sätta mig där varken sol eller måne kunde skina. Men det vart annat ljud i skällan – tidningarna började undra, hur det hängde ihop. Tidningar äro bra – när de hålla rätta tonen.

Stark-Jonsson hade hittills stått alldeles tyst, endast lyssnat till de andra och supit sina supar, fastän litet djupare och mera omsorgsfullt. Men nu rätade han ut sig i sin fulla längd och svor ...

– Jäkeln anagga och anfäkta, att jag tror de där ute äro så svåra att dras med som gubben här hemma, sade han.

Jonsson röck till sig skohammaren, vid det han sade detta, och började slå i vattenkarets laggar, så att träflisorna foro som ett yrväder kring stallet.

– Ser ni inte, pojkar, skrek han, under det han vände sitt grova ansikte mot dagern, ser ni inte, så han har levt med mig i dag ... Titta mig i synen ... Han var full förstås, den knäveln!

– Ja, han är en ärans rackare, tyckte allesamman. Men till sist får han väl sitt, han också.

– Säkert får han det, trodde Jonsson och gick.

*

Det var midnatt.

Lagerkullaherrskapet vaknade av en förskräcklig skräll utanför. Hennes nåd höll på att svimma, ty hon trodde att domens räkenskapstimma stod för dörren, men mannen sprang upp och öppnade ett fönster utåt gården.

Natten var lugn. En lätt, ljusblå halvdager inhöljde omgivningarna. På himlen syntes inga tecken, som tydde på oväder; men på trappan utanför låg en väldig virkestrave uppstaplad, och på vägen, som ledde från fårstallarna, såg han en karl komma med en väldigt skrymmande börda över skuldrorna. Det var Stark-Jonsson, såg han, och bördan, den starke bar, avstjälptes på trappan.

– Vad har du för dig där nere, ditt förhärdade svin? röt patronen. Gå genast hem, usla fyllkaja, annars ska du få se på annat. Det klokaste, jag kunde göra, vore att skjuta dig ...

Jonsson skrattade buttert, men lågt, knytande näven uppåt patronen.

– Skjut bara, manade han hånfullt, jag håller att skjuta på, ska han se ... Men vänta först en liten stund, ska jag elda, så det blir något att lena upp fingrarna vid. Det är kyligt i luften i kväll; men här blir en präktig brasa ... Jag ska tända själva stenmurarna med den.

Stark-Jonssons gamla plågoande vart vit som snö i ansiktet vid detta oförtäckta tal, och, skyndsamt rusande ned i första våningen, hoppade han ut genom ett fönster. Stark-Jonsson kom just med en ny börda och axlade av.

– Om du inte slutar med det där gycklet, din rackare, slår jag ihjäl dig! skrek patronen alldeles från sina sinnen.

– Åhå, tåla sig litet, det är väl inte så bråttom häller, hånlog Jonsson, ty först måste jag nedriva fårstallarna till grunden och bära upp. Det är torrt virke, som duger att tända i, i dom. Men var så god och gå in, jag garanterar för värmen.

Nu var det omöjligt att patronen kunde betvinga sig längre, fastän han var alldeles förstörd av rädsla. Han sprang upp och tilldelade Jonsson ett par örfilar.

Men nu var inte Stark-Jonsson den milde och långmodige Jonsson längre, som kunde vara undergiven som ett lamm, nej, nu hade spriten gjort ett vilddjur av honom, nu var hans enda tanke hämnd. Han fattade patronen med ena handen vid bröstet och slungade honom till jorden, så lätt som hade han varit en vante – nu var Stark-Jonsson den starke ... Han klev upp på patronens bröst och ställde sig ... Han stod alldeles stilla.

– Hör nu, gunstig patron, gnisslade han, bed en bön för själens salighet, ty nu är det slut med det jordiska ... Det blir belöningen för att du slog mig i går, och för att vi få svälta, vi, som arbeta ...

– Herre gud i himlen ... hjälp ... hjälp ...!

– Nej, för all del, var inte ängslig, fortfor Jonsson, hädanfärden blir varken svår eller långsam. Det går fortare, än du tror.

– Hjälp ... hjälp ...!

Den åtrådda hjälpen anlände ... och i rätter tid – i inspektorens skepnad. Denne, som vaknat av larmet, inställde sig i bara skjortan och bringade husbonden hjälp. Han ryckte bort Jonsson från patronens skälvande kropp.

– Människa, varnade han, vet du då inte, att du har hustru och barn ... och detta är ju patron ...

Stark-Jonsson stod handfallen – lejonet var slaget. Nu mindes han själv, att hustrun och ungarna lågo sovande i paltorna där hemma. Ödmjukt som alltid nedböjde han huvudet och avtog mössan.

Men under tiden hade patronen hämtat sitt spanska rör och började på att slå ...

*

Stark-Jonsson vart omedelbart efter förhöret inforslad till stadens häkte, där han skulle få sitta, tills häradsrätten hann sammanträda till extrating. Han var alldeles nedbruten, då han fördes bort, och grät, när länsmannen fängslade honom till händer och fötter.

Kamraterna stodo i en stor klunga vid dagsvärkarestugan, när fångskjutsen körde förbi – ty det var middagsrast. De samtalade till synes ganska lugnt; men blickar och åtbördor tolkade ofred ...

– Stå på dig, Jonsson, sade en av drängarna. Vi ska minnas dig. Visa, att du är stark, du Stark-Jonsson.

Häradsskrivaren och patronen stodo och dåsade uppe på terassen, medan de beskådade avfärden.

– Har bror givit akt på karlarna? sade häradsskrivaren mörkt. Deras miner båda ingenting gott. De glömma nog inte Stark-Jonsson så snart.

– Nej, det kan ju hända, skrattade patronen; och gärna må de minnas honom för mig. På det minnet leva de inte.

– Vem vet, utbrast häradsskrivaren, vem vet ... Jag tror, att rättvisa och humanitet måste fram här snart nog, om framtiden skall bli lyckosam för Lagerkulla.

– Rättvisa! Inte vill väl bror påstå, att jag undanhåller dem deras rätt ...? De få efter förtjänst och behov, men mera blir det inte i min tid.

– Säger du det! Men då måste jag också önska, att alla himlens makter hålla sin skyddande hand över dig och ditt hus, sade häradsskrivaren och vände sig bort.

MAJDANS

——

DET var stjärnklart och kallt.

Det var så där bitande frostkallt, som det blir ibland, när kölden är enveten och karg, fastän solen om dagarna värmer och tinar upp jorden. Det var till hälften vinter, kan man säga, ty det frös på i hjulspåren, och med skymningen kommo nordans isiga vindar.

Men det var annars den första dagen i maj, och det var majdans vid Lagerkulla. Det var så långt lidet på kvällen, att Uvbergets eldar voro slocknade, majskottens dova knallar hade upphört att runga mellan åsarna, och på logens skrovliga inkörsbana hade dansen vidtagit ... Luften var så het, så ångande varm, att genom springor och gluggar utträngde en vit, varm svettrök, som minde om skogsmilor vid nattliga vinterdagrar.

Somliga av de unga höllo till ute på inkörsbron. Men det var egentligen endast de yngre, som voro så unga, att flickorna ännu inte ville ha dem – annars voro de fullkomligt lika goda som de äldre kamraterna. De töggo snus och söpo ur långa literbuteljer, alldeles som gamla karlar, och de gingo så stadigt och beräknande, så att inte – eftersom korkarna bortslarvats – gudsgåvorna skulle komma att förfaras. Detta hade de också lärt sig efter de äldre, som nu emellertid stampade inne på logbanan.

Stall-Kalle stod stunsen för musiken. Han hade visserligen inget annat än dragspelslåt att bjuda på, men han slog sällan fel på tangenterna och var särdeles säker i bälgtagen. Det var ett präktigt handklaver, han hade. Det överröstade tjoandet och trampet, så att dess rykte gick vida ikring – kring hela socknen. Men så var det också ett äkta magdeburgerspel med patentbälg och dubbelstämmor och kostade sexton och femtio i inköp, förutom tampar och remtyg.

Till hälften hängande mot inkörsportens låsfäste – en rätt över portöppningen liggande rund bom – stodo två stycken unga karlar och förde ett lågmält samtal. Dessa båda voro Ko-Jocke och utedrängen Sven – så pass gamla och stadigvordna för övrigt, att de endast en sådan här högtidsafton kunde hålla sig bland de övriga ungdomarna. Men de voro naturligtvis mycket för gamla att kunna dansa en sväng. De voro statare båda två – fastän ogifta – och sina bostäder hade de i barackerna nere vid Lergroparna.

– Det är ganska märkvärdigt, tyckte Jocke, att Sofi kan vara så där glad av sig ... Inte längre tillbaka än i går morse var hon uppkallad, för att stånda till ansvar inför frugan, men ändå lever hon rackare i kväll alldeles som tillförne. Hon är allt bra karg i sig själv, och väl är det, för annars skulle det nu inte finnas mycket kvar av henne.

– Sofi – hon sitter nog inte länge kvar på kvisten, man sätter henne på, svarade Sven långsamt, ty visst har hon väl ett hår utav fanken i kroppen, jag tror det säkert ... Men vore hon inte så förskräckligt hårdnackad, såsom du säger, vore hon inte sådan hon är, så gu’ hjälpe mig, om hon inte då för länge sedan kvitterat med livet.

– Menar du att bokhållarn skulle ha ... skulle ha ...

– Jag menar ingenting alls, avbröt Sven barskt, men jag vet, att Sofi har haft ett helvete ända sen hon kom hit.

– Som du nog bäst har reda på, inföll Jocke, för du höll visst av henne litet en tid?

– Det blygs jag inte för att säga, att jag gjorde, svarade Sven, men blev vid bekännelsen litet röd under ögonen. Du vet emellertid, att Sofi inte hade mera hjärta för mig än för er andra – det har alltid varit svårt för henne att kunna leva med allvar. Hon är för gladlynt och ser sig för litet för i världen. Och så kom patronens brorson och hängde efter henne ... Du vet, hur det gick ... Hon tog in, och var nära däran att stryka med på kuppen. Men saken vart nedtystad.

– Åja, nog minns jag när det var, svarade Jocke. Det var samma år som Erik på Skogen förstörde sig i tröskvärket.

– Ja, jag vill minnas att det var då, samstämde Sven, och jag kommer också i håg – efter det blev att tala om, hur det var på den tiden – att jag efter sjukdomen bjöd Sofi att flytta hem till mitt, om hon ville stanna hos mig och bli statarekvinna. Men därom ville hon inte alls höra talas. Hon var inte utav samma virke som andra flickor, sade hon, och det kunde mycket väl hända, att blodet, även efter sen prästen vigt henne för äktenskap, bleve henne så hett, så att .. så ... Och så som du vet kom den nya bokhållaren.

Sven tystnade litet och funderade. Han bjöd Jocke på snus och grävde själv med nyporna i näverdosan. Det syntes, som rätade han på sin resliga gestalt, när han fortsatte:

– Och eftersom Sofi aldrig haft för vana att urskilja i kärlek, så vart hon fast för honom också; men han var mera förståndig och försigkommen än patronens brorson, ty han – bokhållaren – ville att jag skulle åtaga mig faderskapet ... Det bar ju mig emot förstås, men då han var envis, och i övrigt gav löfte att inte tänka på Sofi något mera, gick jag med på förslaget och slog ihop med honom. Det vart dock andra visor, när Sofi fick reda på, hur vi tänkt och avtalat.

– Sker inte, sade hon – aldrig i livet, att jag kastar bördan på dig, när inte barnungen är din. Vill han inte betala, vad han är skyldig, den rackarn, så har han en stämning över sig i morgon dag. Men han aktar sig nog ...

– Du torde minnas emellertid, fortfor Sven, att bokhållarn svor sig fri inför häradsrätten, så att Sofi nu ensam får sörja för barnet; och hon nekar hårdnackat att ta mot hjälp av någon. Hon vill ensam bära bördan av sina gärningar, säger hon, och hon sörjer inte över, att hon har ett barn. Men gifta sig med mig, vill hon ändå inte ... Det skulle bli för mycket med barn och elände. Hon har såna förbaskade anlag att få barn, säger hon.

– Sofi tänker så besynnerligt många gånger, menade Jocke, att man ibland inte kan begripa, vad hon vill, eller hur hon tänker, men en reel och tilltagsen kvinna är hon, och du skulle ha tagit henne, fastän hon spjärnade emot. Ty säkert hade hon givit efter till sist, om du varit efterhängsen.

Sven svarade ingenting med detsamma. Hart när omedvetet tog han några långa steg nedåt de dansande. Han hade nyss råkat få Sofi utom synhåll, och han var intresserad av att se, vart hon hade tagit vägen. Han strök därför fram och åter banan i ända ett par gånger, men kunde inte varsna ett hår efter flickan. Slutligen såg han efter mellan tröskvärket och ärthalmsbingen. Där stod hon, och med henne bokhållaren. Sven knöt krampaktigt ihop med händerna, men teg och gick långsamt tillbaka ut till Jocke.

– Det finns ingen möjlighet att betvinga ett envist kjoltyg, menade Sven, och så för rästen, vet du väl, att Sme-Frasses käring även efter giftermålet var illa utsatt ...

– Ja, jag vet nog det, men det är också strunt till karl, som inte kan freda sin käring från slika rännarebänglar, tyckte Jocke. Har man något för ruter i kroppen så ... ja, och Sofi som är så karg och arg, skulle säkert själv hålla dem ifrån sig. Men – har du inte sett till bokhållarn i kväll?

– Hm, det har jag visst, det ... Han och Sofi ha krupit in mellan tröskvärket och ärtbingen. Det förargar mig, att flickan står och lyssnar till den där skojarens grannlåtsprat; jag var nyss borta och tittade båda två i synen.

– Sicken jävel ..! Det är som jag alltid har sagt: här vid gården få flickorna slita en hund, som rent av saknar motstycke nånstans. De ha ingen fred, varken dag eller natt, för om dagarna hänger käringen efter dem och skäller, och på nätterna, hälst om de vilja vara ute och roa sig någon gång, få de se sig väl för, om de skola få gå fredade för bokhållare och andra herrekarlar. Tvi vale såna bänglar! Det är rent för ... för ...

– Var då inte alldeles så högljudd och stark i uttrycken, varnade Sven och grep vännen om armen. Ser du inte, att Lill-Nisse står och bligar under lugg där borta ... Han håller sig aldrig för god att springa och ranta för herrskapet.

Jocke vände sävligt på sin gängliga kroppshydda och skickade talangfullt, från spetsen av sin tunga, en mörk stråle bortåt Nisse.

– Den där ... mumlade han föraktfullt, men betydligt lägre än förut, den där ... den där ...

– Han kommer att gå långt med tiden, muttrade Sven dystert. Du vet att Rättar-Olle började som simpel vallpojke. Han började så där i smått, han som Nisse.

– Det är detsamma, menade Jocke, jag bryr mig inte det bittersta om, vart Nisse styr i väg med tiden, men just nu tänker jag på, vad det egentligen skall bli utav oss, om vi inte snart nog lägga upp en annan marschruta ... Vi få lov att tänka på oss själva, du Sven – och på flickorna, ty för dem är det allt för förbaskat uselt, som det nu är ställt. Vi få lov att hjälpa flickorna – det ha vi glömt hittills. Vi ha bara

skrattat åt dem, eller skällt dem för liderliga, när de låtit lura sig ... Det hör oss till, att behålla våra flickor för oss själva.

Sven svarade ingenting direkt, men han stod och tänkte en stund över Jockes funderingar. Det rörde sig många främmande tankar hos honom, fast det ej blev något samband, något helt i hans hjärna. Han hade svårt att få fäste för, vad han tänkte. Slutligen sade han dock:

– Ja, det är väl nästan därpå det hänger. Det är vårt stöd, som fattats flickorna hittills ... Skam över oss därför, om vi inte stå dem bi hädanefter.

Sven gick, efter att ha utslungat detta votum, med långsamma, bestämda steg bortåt tröskvärket. Lill-Nisse smög på tå efter honom, för att ta reda på, vad det nu kunde gälla, men Ko-Jocke var påpasslig och högg pojkrackarn i kragen.

– Stanna här ... var så god, sade han, eller gå hem och lägg dig, din tallrikslickare. Du kommer annars att få känna på stjärnsmällar, din lille bövel!

– Slå mig för all del inte, bad Nisse förfärad, slå mig inte, jag går med detsamma ...

Men säkert var det tur för Nisse, att Sven i samma ögonblick kom utdansande på inkörsbron med bokhållaren. Sven höll fast i flickjägaren om nacken och skakade honom eftertryckligt. Han skakade honom som ett smutsigt skynke utöver brokanten.

– Din satans rackare, gnisslade Sven, jag ska’ ge dig för att gå och nosa efter flickorna, jag – våra flickor ... Håll dig du till dina, till ditt stånd, vi vilja ha våra flickor för oss själva, vi ...

Bokhållaren var alldeles handfallen; för slik behandling hade han aldrig förut varit utsatt. Han vågade inte säga ett ord till sitt försvar, men ögonen tiggde om förskoning. Slutligen lyckades han emellertid lösslita sig från Sven, och började springa, men blev eftersatt och illa nedskälld.

Sven stod kvar ute på inkörsbron. Det började dagas, och i det bleka morgonljuset såg han, att Sofi stod och grät vid bortre ändan av broräcket. Han gick då fram till henne.

– Nå, vad är det fatt, sade han bittert. Sörjer du efter honom, eller har han gjort illa åt dig? Men då jäven ...

– Sven, snyftade Sofi, du ska’ ha stor tack, Sven ... Det är inte alla, som kunna stå utan stöd – inte alla äro födda med styrka ... På en del springer blodet som kvicksilver i ådrorna.

Sven kunde ingenting säga, som kan vara att tala om. Men han stod och mumlade för sig själv:

– Lilla du ... lilla du ...!

Efter en stund kommo pojkarna tillbaka, flåsande, men ännu i full språngtakt. De skrattade och pratade i munnen på varandra.

– Han slapp undan alldeles för billigt, tyckte de flesta, men en annan gång, ifall han kommer tillbaka, ska’ han få det ännu varmare. Det är väl ändå våra flickor.

– Hm, ja, se det är så, att flickor äro flickor och det i alla väder, kuttrade Sven, där han överlycklig stod och smekte Sofi, se flickor äro flickor, och därför få vi, pojkar, lov att hjälpa dem.

Jocke hade just ingenting mera att säga. Men i hans ögon, såväl som i de andras allesamman, brann den eld, som med tiden skall förtära grunden under murknade samhällsstöttor.

Dansen hade åter påbörjats och fortgick alltjämnt, och så småningom höjde sig solen över synranden. Det var bitande frostkallt, och björkriset glindrade i solljuset. Men i de ungas hjärtan hade lyckan blivit gäst för beständigt, ty under dessa nattens timmar hade de kommit till visshet om, att endast med händerna kedjefast slutna i varannan skulle de erövra livslyckans möjligheter.

OKET

——

DET var i vårbrytningen, när ibland sällsamma tankar komma med markens grönska.

Snö låg ännu kvar i djupet av skogsgömslena, ty klipprevornas och morasens famntag höllo fast om kylan, och furornas skuggor voro goda väktare. Men ute på slätten, där sunnanvinden gick fritt, men nordan stäcktes till mot bärgåsen bakom sjön, där rådde värme och sol. Det gick liksom tondallring av spirande liv genom luften, och varma dimskyar höjde och sänkte sig över myllans fruktbara sköte.

Måns Larsson hade nyss påbörjat det grävningsackord, inspektoren mätt ut åt honom på morgonen. Han skulle nygräva så gott som hela Storängsutfallet, och så på köpet uppränsa nederdelen av Lillängsgraven. Det var betinget för fjorton dagars tid, och det skulle nog komma att räcka till, det hade Måns för sig alldeles bestämt.

Men Måns kände sig likväl ganska belåten med att få arbeta på ackord, ty han var då mera fri och obunden än de andra, som dagen i ända fingo gå och stövla efter harven. De voro också allesamman så erbarmligt likgiltiga för arbetet och väntade endast på måltiderna och aftonklockan. Måns hade betydligt högre tankar om sig själv.

Men här, tyckte han, var det välsignat. Han kände sig i det närmaste såsom egen herre, och sökte inbilla sig, att han arbetade åt sig själv. Han pustade ut, när han tyckte det vara lagom, men hängde i så mycket hårdare emellanåt.

Emellertid måste betinget vara färdigt inom föreskriven tid, annars komme han att utsättas för hån från såväl husbonden som inspektoren. Kamraterna också skulle nog ge honom att bita i. Därför var det nog bäst att inte göra sig allt för säker, utan arbeta först och vila sedan.

Herre gud, vad han gärna ville ha ett par dagar fritt, om det kunde låta sig göra ...! Endast *ett* par dagar ... Skulle det inte vara möjligt att arbeta in så lång tid? Ack, han hade ju ett litet torp själv, som också krävde en smula skötsel, fastän denna alltid fick anstå, tills att allt bleve klart framme vid gården. Men nu kanske, för en enda gång, skulle han få göra något vid sitt eget i rätter tid ... Ånej, minsann, det lönade sig nog inte att drömma – tacka den nådige, om han kunde sluta på fjorton dagar. Inspektoren visste precis på pricken, huru mycket en karl hann att göra för dagen.

– Det är ganska märkvärdigt, mumlade Måns Larsson för sig själv, under det han arbetade, att det aldrig syns bli någon bättring i våra villkor, fastän vi vilja det så gärna. Det kan ingen människa i hela världen vilja starkare till bättre livsförhållanden, än vi. Men det ser nästan ut, som om vi inte av egen kraft skulle kunna resa oss ur fattigdomen, därför att oket tynger så förfärligt ...

Måns Larsson tystnade och vilade sig med spaden stödd emot bröstet. Han tänkte mycket skarpt på sitt eget öde, men samtidigt också på andras, under det han med ögonen följde inspektoren och en av kamraterna. De tycktes vara i ordväxling; inspektoren nästan hotade med sin käpp. Men den andre såg inte häller försagd ut.

– Undrar just, vad Nisse haft för sig nu igen, fortfor Måns för sig själv. Han är alltid så häftig av sig och har svårt för att hålla käften. Som häromsistens, jag kan inte göra annat än skratta, när jag tänker på, hur han då

bar sig åt ... Lika väl som jag visste han, att inga uppkäftiga tidningar få följa med gårdsväskan, men ändå gick han och prenumererade på en sådan ... Och sen gick han upp på kontoret och skällde på patron, för att denne brände upp tidningarna för honom. Varför Nisse får stanna, det begriper jag inte; men det är väl, för att han är så duglig i arbetet ...

Måns Larssons halvhöga monolog blev i detsamma avbruten, i det att en hård basstämma nära inpå honom skrek, så att det hördes vida ikring:

– Vad står han nu igen och gapar efter? Har han ingenting att göra – vasa? Lathund där ..! Stjäla tid för en, kan han!

– Patron – jag har fått ackord av 'spektoren, upplyste Måns saktmodigt.

– Ja, det ger jag attan tusan, fortfor patronen lika hetsigt, ty antingen du har ackord eller inte, ska' du arbeta ... Du *skall* arbeta, hör du.

– Ja, nog ska' jag väl det, svarade Måns, i det han återigen började lossa torvorna nere i gravdjupet.

– Hör du, det var sant, erinrade sig patronen, jag kom nu att tänka på en sak, som jag måste tala med dig om: det påstås, att din hustru är med barn nu igen. Nå, är det inte så?

– Gunås så visst – det är nog sant, sade Måns mörkt.

– Ja, jag kunde tänka det ... är det inte attan ... är det reson i slikt ynglande år efter år ...? Låt mig se, jag tror, att hon nu kommer med den åttonde eller nionde i ordningen?

– Den sjunde, rättade Måns förnärmad.

– Nåja, den sjunde – det kan ju räcka med bara sju, tycker jag. Men nu måste du se till, att det inte blir flera, ty i annat fall får du flytta. Jag vill inte, att mitt folk skall ha så många ungar att dragas med – en stor barnskara utarmar. Du lär väl få göra med att försörja sju, tänker jag.

Patronen fortsatte promenaden utefter utfallet; men Måns stod länge och funderade, innan han återigen började på att gräva. Han muttrade några ord mellan varje spadtag.

– Nog är det ändå bra svårt nu för tiden ... Så litet får en att leva av, att det inte går att uppehålla sig på det ... Och nu får en inte häller föröka sig och uppfylla jorden längre, såsom skriften säger, åtminstone inte efter eget skön ... Och så, att en inte får arbeta, var det bäst faller sig ... Och så, att en aldrig får ha sin egen vilja, det är det, som tynger ... Det är det, att en inte får vara fri, får vara sig själv i det minsta, som ligger över en som ett tungt ok.

Måns Larsson klättrade upp till gravkanten och satte sig. Han satt länge och funderade; men det blev ingen reda i hans tankar, förrän han fick fast i den rätta tråden. Då tog han i, så att ögonen gnistrade.

– Nej, det tycks aldrig bli någon ändring i eländet, och det torde vara fruktlöst att vänta längre, ty oket blir tyngre och tyngre för var dag ... Nu ser jag, att Nisse har rätt i, vad han säger, att vi, som äro fattiga, själva måste skaffa oss, vad vi behöva, i annat fall få vi det aldrig bättre, bara sämre. Och det är detta ok, denna tyngande mara, att vi aldrig få vara oss själva, som först måste bort ...

Måns Larsson spottade i nävarna och klev åter ned i gravdjupet. Tjohej! Han tyckte redan, att oket var väsentligt lättare. Han kände med sig, att han fattat ett stort beslut.

HJÄLPAREFLICKORNA

——

SMÅTORPARNA skulle utgöra en fyratio hjälpdagsvärken under skördetiden, och det var mycket noga med, att alla gjordes på föreskrivna dagar. Det gavs inte anstånd med ett enda, och gud nåde den stackare, som inte hade alla inskrivna i kontraboken, när oktober började. Men skördehjälpen fick aldrig börja, förrän mot mitten av augusti. I bästa fall i början av månåden, eller högst, om äringen blev tidig, någon av de sista dagarna i juli; men detta var ytterst sällsynt. Hjälpdagsvärken fingo emellertid aldrig göras, annat än när solen sken, och vädret var vackert, så hända kunde ibland, att torparna, när uppgörelsens timslag slog, också fingo sota för eftersommarens olämpliga väderlek.

Samtliga torpare, som voro bärgade någotsånär skapligt, hade en hjälparepojke stadd, men de mindre välbesutna, vars torp voro för små att föda tjänstefolk, fingo medtaga sina käringar, såvida inte huset ägde halvvuxna söner eller fullvuxna döttrar. Pojkarna vid Lagerkulla kallades för hjälpare och flickorna för hjälpareflickor.

Småtorparnas döttrar voro raska och munviga; de hälsades med nöje av dagsvärkarna, då det genom flickornas tillkomst, för dem blev litet omväxling i det alldagligt nötta. Pojkarna fingo infinna sig på gården vid inringningen klockan fem, liksom de äldre dagsvärkarna, men flickorna först med frukostrastens utringning.

Det var långt ifrån något latmansgöra att vara hjälpareflicka, ty, med vår herres benägna medvärkan, framtvang det artificiella gödselämnet vasstät säd på gärden och mossar. Det krävdes hårdböjda ryggar, för att dag efter dag upptaga och binda säden efter dagsvärkarnas långa liar, hälst när man känner, att det räknas ärofullt att måtta det bredaste slaget.

En del flickor hade sina fästmän att taga upp efter. Dessa gossar voro litet mera ömsinta, än de andra, och ävlades inte om, att få vara främst i laget; men likväl hände det aldrig, att de hjälpte kärestorna med sammanbuntning av en kärve, ty de hyste allt för stor respekt för kamraternas elaka tungor. Efterst fingo fästmansdrängarna hålla sig i alla händelser, eftersom de aldrig skuro till så brett som de andra. Men för sådana flickor, som naturen format fula, eller som aldrig i livet haft någon tur i kärlek, var det många gånger ganska svårt. Det var till och med så pass ibland, att det vid middagstiden inte var någon lätt sak att få i sig brödet och mjölkskvätten.

Det sades, att det i gångna tider, när gamlingarna voro unga, hade varit mycket värre vid Lagerkulla, än det nu var, män och kvinnor hade fått slita som oskäliga djur; men man kan förstå, att det var svårt också nu för Tilda i Mossbo, när hon bar barnet under hjärtat. Det var året efter, hon hade tjänat vid Hagtorpet tillsamman med Fyll-Agge.

Samma år, som Tilda blev ovig och olycklig, var det förfärligt svårt att få fatt i upptagerskor, så det förslog; inspektoren var tvungen att till rågskärningen påbuda både små och stora. Mossbo-Tilda vart då också framskickad, fastän det egentligen stod så illa till, att en och var tyckte det vara synd att se henne komma med matsäcksskräppan på ryggen. Men här var ingenting att göra. Det lönade ej att mucka och skylla på »småsaker», när obestridligt var, att Mossbotorpet ännu hade fyratio outgjorda hjälpdagsvärken kvar. Mossbotorparen, Tildas styvfader, kunde ej få fast i någon annan hjälpare. Han varken kunde eller ville.

Men just denna sommar var det emellertid, såsom antytts, särdeles olämpligt för Tilda att göra hjälpdagsvärken; annars, minsann, var inte hon av den sortens folk, som är räddhågat för att lägga till manken. Hon brukade förr om åren, när havren skars på Stormossarna, med upptagskroken gå så tätt efter fördrängen, att hon för vart skär kunde hugga fast med kroken i dennes glappande hasor. Men i år var det förbi med henne ... Hon pustade, och led av att arbeta som ett tröttkört hästkreatur, svetten skvalade om henne, och näsborrarna stodo frustande vidöppna. Flickorna hackade på henne, plutade ut med läpparna –

pu, sån en jänta! – självsäkert knyckande på de bastanta, brunbetsade nackarna – pu, sån en jänta! – sån en jänta att bära sig åt! Så gammal, och ändå så galen i kroppen!

Gud, vad flickorna föraktade Tilda! Det kan ingen tänka sig, vad de tyckte hon var karaktärsslapp och dålig, trots det, att mycket väl kunde hända, att bespottarna själva redan nästa vår voro i samma belägenhet. Men vad betydde det, världens gång var nu en gång sådan: den enes öppna olycka skyler den andres hemliga brister ... Drängarna däremot voro mera känsliga för henne, visserligen bligande litet menande förstulet på varandra, när Tilda kom på tapeten, men de sade aldrig något, varken ont eller gott om henne. Hjälparna voro bäst av allesamman, ty gång på gång underlättade de Tildas arbete med några krokhugg och skällde på Mossbotorparen, som Tilda tog upp efter, för att han snodde rep med lien. Det låg liksom i blodet hos pojkarna att vara snälla mot Tilda, ty de trodde, att Tilda själv, för att hon sökt vara snäll, råkat i olycka. Hon var av deras blod, kände de också, och därför måste de hjälpa henne, de, som inte behövde skygga för andras elakheter.

Men flickorna voro som sagt omöjliga. De läto inte tala vid sig på något vis, de tålde ingen reson, utan logo hätskt eller avundsjukt – lika elakt som styvfadern. Han tyckte alltid, att det inte var någon skada skedd med, att Tilda fick vara framme med sin ända så långt som de andra. De borde vara lika goda allesamman, tyckte han, och inte behövde man väl krusa mera med Tilda, för att hon var med barn ... Styvfadern, som hade svältförhårdnat redan som unga pojken, visste inte vad medlidande var ... Då och då stannade han, strök svetten ur ögonbrynen och såg sig om för att pådriva flickan.

– Hon är led som en riktig otäcka, sade han, så synd om henne, kan jag inte finna att det är, för nog hade hon kunnat låta bli att hänga efter både små och stora som hon – gu’ hjälpe mig, om det inte är sant! – gjorde för varenda natt under hela vintern.

– Håll käft, du, och sköt ditt göra, fräste drängarna åt Mossboaren. Det är inte långt ner till Lillåfallet, om du är så het, att du behöver kylas av.

Mossbotorparen kröp, vid slikt tilltal, ihop som en käppdresserad hundracka. Han var inte fullgod dagsvärkare, kära far i Mossbo, så han var tvungen att tiga och låta sig nöja, om han blev åthutad.

*

Sunnavinden ven, och riste de nyuppsatta rågskylarna. Säden vajade häftigt, tvann upp tvära brottvågor, snodde skylar virvelsnabbt tillsamman, eller reste sig, på ögonblicket, käpprak styv och stel som soldaten i givaktställning. Men mäjningen fortgick lika jämnt, trots vindens ristningar – sakta men säkert. Tilda var fortfarande ett långt stycke efter. Hon var så ovig, att hon fick lov att skreva brett med benen, när hon böjde sig fram för att taga upp, och det var stor skam att se, så hon fick anstränga sig, då hon skulle räta på kroppen.

Inspektoren och bokhållaren samråddes om inbärgningen, medan de, för att visa sin myndighet, gingo och söndersparkade lösbundna kärvar, av vilka flertalet var av Tildas tillvärkning. Bokhållaren undrade, om det inte vore alldeles för mycket, att ge fullt för dagen för så undermåligt arbete, men inspektoren, som för att pika mäjarna började avrycka oavskurna ax vid utskären, svarade undvikande. Och slutligen, när bokhållaren gjorde min av att närma sig Tilda, stannade han och mumlade lågmält, men bestämt:

– Säg inget åt kräket i dag ..! Hon må ha rättighet att få vara i fred – för oss åtminstone. Hon har alldeles säkert mer än tillräckligt hett hemma i Mossbo.

– Men det är roligt att skälla på Tilda, myste bokhållaren. Hon brukar alltid ha såna förbaskade ord i sig – ja, vänta ska’ du få höra ...

– Nej, låt vara, forfor inspektoren. Det är synd om henne, det är säkert, och inte må man väl frånkänna henne mänskliga rättigheter, fastän hon är tvingad till arbete, när hon bäst behövde vila sig ... Det är för galet ställt, att en så stark och arbetsduglig flicka ska, mitt i skördeanden, vara så gott som oförmögen – så ont som det nu för tiden är efter arbetsfolk.

– Håja, det kan ju vara sant, menade bokhållaren litet surmulet; men du behöver inte alls ta just det här fallet så tragiskt, ty det är nu samtidigt minst tio likadana här vid gården, fastän vi inte nu har något mera än detta för ögonen ... Du kan väl förstå för övrigt, att en del måste föröka sig och uppfylla jorden, annars skulle farbror till sist inte få några att arbeta åt sig ...

Inspektoren hade ett skarpt svar på tungan; men efter han nu vart så tydligt påmind om, att husbonden var farbror åt bokhållaren, teg han och vände sig bort.

Dagsvärkarna hade blivit så sällsport liknöjda, sedan inspektoren och bokhållaren utkommit på Storängen, och började kretsa omkring Tilda. De sackade av i takten efter hand, så flickan inom kort var alldeles i hälarna på styvfadern, och när därför bokhållaren – efter ytterligare ett par repliker med inspektoren om hjälpareflickans arbetsförmåga – gick rakt fram till henne och sade något, stannade hela hopen och lyssnade:

– Tilda har allt ätit sig mycket för mätt för att kunna arbeta ...

Det vart tyst som i en grav efter bokhållarens oblyga tal, liarna stannade i början eller vid mit*ten* av skären, liksom efter klangen av ett klockslag. Hjälparna hängde fast sina upptagskrokar vid förskinnsremmarna och togo utmanande handfäste vid höfterna; flickorna satte sig på huk eller grensle över de sistbundna kärvarna ... Men efter en stund togo karlarna långsamt upp liarna från skäret, där de stannat, löste smärgelstickorna och började stryka, medan de lurande, ja, nästan hotande mönstrade herrekarlarna ... Tilda band ännu på sista kärven, och hon vred åt, som hade det gällt livet att få den säker ... Hon också sjönk ihop, när hon slutat, men med ryggen vänd mot kamraterna, och härpå vart det alldeles stilla. Inte ett enda ljud förnams, förutom vindens fräsande framfart och stickornas entoniga, gälla rassel mot liarna.

Liksom träffad av lamslag stod bokhållaren alldeles stel och stirrade framför sig; inspektoren var vit i ansiktet som handklädet, han strök bort kallsvetten med. Han sade ingenting, men iakttog dagsvärkarnas minspel särdeles noggrant. Slutligen vände han tvärt om, och tog åkerrenen utefter utfallet hem mot gården. Bokhållaren följde tätt efter honom, för vart steg knäppande taktmässigt med fingrarna.

– Det friskar i rätt duktigt, tyckte den sistnämnde och tittade forskande uppåt de ulliga skyarna, det blir visst full storm i rappet ...

Inspektoren gick med långa steg, liksom vid uppmätningen av ett ackordsarbete. Det föll sig svårt för honom att tänka så, som tankarna ville löpa i väg. Han syntes brottas hårt med sig själv, innan han fick svaret färdigt.

– Visst katten – det är snart full orkan! sade han dovt.

*

Skördefolket fortsatte under oavbruten tystnad. Det var ännu långt kvar till arbetsfältets ändpunkt, och det skulle bliva strävsamt nog att komma dit; men alla voro glada i förvissningen därom, att solen så småningom skulle svinna bort från denna gamla dag och strålande klar höja sig över den nya dagen, den nya världen ...

STORMEN

——

KASTVINDAR kommo susande vid Lagerkulla och fräste ilsket kring knutarna, riste i murarna, så grundstenarna skakade, men försjönko som drömmar i det omätliga världshavet, lämnande dödens dystra tystnad efter sig, ty trakten var öde och tom, och vindbrotten kommo sällan som fallande stjärnor vid högsommar. Det troddes, att ingen makt i världen skulle kunna sönderbryta dessa järnhårda, av traditionen sanktionerade trälalagar, som själva Djävulen stiftat och satt sitt insegel på; men trots allt låg orosgnistan på djupet och glödde, och inte så sällan sattes sinnena i brand ... Dock – gärna fingo vindbrottens ilskna vingar hamra mot murarna: ingen i världen fäste sig för dessa häftiga anlopp, ty stormvindens sega uthållighet var borta ... Men så fast var väldet, det grymma herregårdsväldet, inbitet, att vem hälst som fick makten över markerna, strax, utan inlärda kunskaper, blev fullgod förvaltare – utan vank eller lyte ...

En dag på våren, efter en ojämn och stormig barvinter, kom ännu en smygande orosvind, så försagd och blyg som en viskning mellan tvänne nytända hjärtan, men skarp och ihållande som nordanvinden i lövsprickningens dagar. Det var en fläkt, mörk och dyster i sin mysticism, som icke lät sig nedtystas av varken ont eller gott, och den uppväckte så underliga stämningar, att man knappast visste, vad man skulle tro eller tänka ... Själva väldets män, som i höjdens ljusa salar tränat sina trumhinnor mot stämningar och tongångar från djupen, märkte denna sista mystiska susning fjärran ifrån; men de ignorerade den, sarkastiskt, talande om giftiga ökenvindar, och att giftets udd märktes framsticka liksom skorpionernas gaddar. Det var en stormsusning, som skar, som rev upp, som varnade ...

En lördags kväll, ej länge efter det orosböljorna denna gång började brusa vid Lagerkulla, var bjudningsbal anordnad i Vallstugan hos gubben Horn, och i skumrasket, när dagsvärkarna voro på väg till Hornska torpet, hördes susningen, gäll som en vårvind i skogen, när snön smälter ned och blir till vatten i rännilarna. De unga människor, som infunno sig vid detta lördagsnöje, stannade också utanför och lyssnade ända tills gubben Horns brännvin snärtade lidelserna och tystade de lyhörda. Stämningen, som härskat i begynnelsen, nedtystades efter hand, och dansen, det vilda rännandet mellan väggarna, vidtog. Drängarna snodde rocken av sig, togo om livet på flickorna och stampade som galningar för att åstadkomma buller och bråk.

Men mitt under detta häjdlösa nöjesspel, i rusig yra, gick dörren upp och en mörklagd, lång man kom inklivande och ställde sig och tittade på de dansande, med ena foten på tröskeln. Gud vet, hur det kom sig, men det klack till i bröstet på var och en, som var inne, vid främlingens åsyn, dansen mattade av, rockarna pådrogos, och flickorna kastade sjalarna över sig, under det de pratade sins emellan, att det nu kunde vara tid att söka sig hemåt. Det syntes, att nästan alla tänkte, att främlingen var en ond och elak demon, som kommit dit för att grumla de sövande nöjena för dem och inympa ofrid i deras själar.

Horn, som räddes att gå förlustig det sedvanliga sammanskottet för traktering och besvär, försökte uppegga de förnämligaste i laget, de anseddaste drängarna ... Han tog ned en butälj från spiselhällen och linkade över till Stall-Kalle, för att bjuda denne på en liten halva, när i samma ögonblick främlingen steg fram och slog butäljen ifrån honom, så den flög tvärs över golvet och gick i tusen trasor.

Kan man tänka sig, eller vet man, hur det känns, när det bästa en människa har i livet spilles bort och förintas, vet man, att det känns som att mista halva hjärtat, då förstår man nog, hur rädda alla voro för den mörke främlingen, när inte en hand lyftes för att slå honom till jorden. Han sade ej häller själv ett ord, men gick tillbaka och ställde sig vid dörrposten, där han stod liksom fastvuxen, ända tills att det av rädsla darrande herregårdsfolket, långt innan midnatt, utrymde Vallstugan och drog hem – en var till sitt.

Men hur underliga äro dock inte människor och vägarna, de vandra; ty ofta inträffar, att onda aningar och förskrämda stämningar förbytas till trånad eller utforskningsbegär, liksom fallet här blev med dagsvärkarna. Ty trots det, att främlingen kvällen förut nästan hade skrämt livet från dem, infunno de sig mangrant, när

han på söndagseftermiddagen höll nykterhetsföredrag i skolhuset. Det var visserligen ganska svårt att begripa allt, vad han sade, ty han rörde sig på områden, som voro främmande för detta fattiga folk, men han målade brännvinets förbannelse i såna färger för trälarna, så håret reste sig på deras huvuden. De hade visserligen förr, en eller annan gång, hört dessa nyktra predikares förmåga att utmåla dryckeslasten omtalas, men de hade likväl aldrig kommit att tänka på, att eländet var så stort och bedrövligt, som det var. De hade länge känt, att det var något, som de måste driva bort från sitt leverne, men dock hade de icke trott, att de stått framför en omätlig, gapande avgrund, som de voro dömda att störta ned uti, om de längre fortginge på denna väg. De måste vända om, stanna för att rädda sig.

Främlingen, den resande nykterhetspredikanten med de brännande mörka men sammetslena ögonen, berättade för dem – och samma berättelse hade de gamle förtäljt många gånger – att just i denna sal, där de nu befunno sig, hade för många år sedan Wieselgren tolkat levandets lagar, hade låtit stackrarna veta den villfarelse, de svävade i, och den välsignelse, som vart följden av ett nyktert liv. Detta hade inträffat i gamla- grevens tid, och denne själv hade undertecknat förbindelsen, och desslikes tvungit många av undersåtarna att göra sammaledes. Men när talaren, den milde nykterhetsprofeten, rest sin väg, började herregårdsfolket strax sitt gamla supiga leverne ... Och vem kunde väl för övrigt tänka och begära, att uslingarna skulle frånsäga sig brännvinsbruket, den enda njutning, som livet gav dem ...! När brännvin stod dem till buds i tillräckligt mått, glömdes både brist och upprivande hungerskval, som med djävulsk hetta brände i tarmarna, och den dryck välsignades, som ägde förmågan att kunna bortdriva de härjande plågorna.

Nu var det dock ganska lång tid sedan dess, nu hade den nya tiden kommit, födslovåndans smärtfyllda timma, och det vilade i själva luften en så underlig, beklämmande stämning. Man kände, att tidsandan krävde offer ... Man förstod, att tiden fordrade ett nyktert folk, som var herre över sina gärningar, ty i realitetens tidevarv gäller föga förkonstlingens gyckelspel.

När nykterhetstalaren slutat bildades godtemplarlogen vid Lagerkulla.

*

Men vindbrottens ristningar tilltogo, stormsuset började svepa med sina vida vingar kring herregården, och himlens tecken tydde på, att den luftrenande orkanen var i antågande. Till det yttre var dock ännu allting så lugnt och fredligt; men dagsvärkarna gingo mumielikt outrannsakliga och hade ej ett ord för någon utom egen krets. Godtemplarlogen arbetade intensivare än vanligt, och ett kraftigt upplysningsarbete hade påbegynts. Flera av drängarna hade utbildat sig till goda debattörer och genom nykterhetsinstruktionens sanning varsnat sitt livsvärde, kommit till socialt medvetande, med andra ord, och önskade nu ingenting högre än att också få fullkomna sig utåt, fastän krafterna, liksom vid det inre daningsarbetet, på långt när inte ville räcka. Men med upplysningen skulle förlossningen komma, trodde de.

En dag så kom stormen ...

Det hade bakom Stenkullarna utlysts möte på släta landsvägen, eftersom ingen annan plats fanns tillgänglig, då godtemplarnas lokal stod på herregårdsgrund och därför inte kunde upplåtas. Man var tvungen att använda den mark, som värkligen är det allmännas – landsvägen.

En ung man från staden talade. Det var nästan en gosse; men han var mäktig en eld, så dagsvärkarnas ögon lyste upp, nävarna knötos, och de miner, med vilka talaren följdes, talade om samförstånd och uppvaknande ...

Ynglingen talade så behagfullt och mjukt, med sådan sansad trygghet, att det var stor fröjd att höra honom. Det var inga tomma fraser, det var djupt och tankedigert innehåll i varje sats, han slungade fram.

– När nu sent omsider den tiden kommit, så det blivit en nödvändighet även för lantarbetaren att taga vara på sin människorätt, när man kommit därhän, att det gällde att hävda sitt människovärde, slöt han sitt tal, är endast en väg att komma dithän möjlig – genom socialismen.

Det var gravtyst omkring den unge mannen. Det var så nytt allting; han nästan suggererade de arma trälarna med sin ljusa framtidstro, och det dröjde en lång stund, innan de kunde fatta, att framtiden var deras ... Hoppets röst fann dock omsider genklang i deras bröst, och en klangfull stämma i hopen tog i med kraft:

– Nej, här må ingen enda draga sig undan, alla skola vi kämpa för rättfärdigheten, fastän kampen blir hård ...

*

Lagerkullapatronen och dennes vän, häradsskrivaren, stodo moltysta nedom backsluttningen och följde nyfiket folkets rörelser, lyssnande till hurraropen och sången ... De sågo, hur dagsvärkarna fylkade sig i led efter fanan ... Två och två i varje rote, allvarsamma och trygga, kommo de och marscherade förbi herremännen, efter »Ungdomsmarschens» toner ...

– Nu är stormen här, nu är den över oss ... sade häradskrivaren lakoniskt.

Patronen stod dyster som ett åskmoln och späjade forskande åt fjärran, långt bort över de förbipasserandes huvuden.

– Stormen ... mumlade han och tycktes sjunka ihop som under en fruktansvärd börda ... nej, det är värre än så ... Det är domen, som kommer ...